

**INSTITUȚIA PUBLICĂ UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT
„ION CREANGĂ” DIN CHIȘINĂU**

**Cu titlu de manuscris
C.Z.U.: 37.013(478)(043.2)**

LUDMILA BOTNAR

**CADRUL CONCEPTUAL ȘI METODOLOGIC
AL EDUCAȚIEI NONFORMALE A COPILOR
ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

531.01. - Teoria generală a educației

Rezumatul tezei de doctor în științe ale educației

CHIȘINĂU, 2026

Teza a fost elaborată la Școala Doctorală „Științe ale Educației” în cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

Conducător științific:

Goraș-Postică Viorica, doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar

Membrii Comisiei de îndrumare:

SILISTRARU Nicolae, doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar

ANDRIȚCHI Viorica, doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar

AFANAS Aliona, doctor habilitat în științe ale educației, conferențiar universitar

Componenta Comisiei de susținere publică:

GARȘTEA Nina, doctor în pedagogie, conferențiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău - **președinte**

Referenți oficiali:

SILISTRARU Nicolae, doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

BLÂNDUL Valentin Cosmin, doctor în științe ale educației, profesor universitar, Universitatea din Oradea, România

GÎNJU Tatiana, doctor în științe pedagogice, conferențiar universitar, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Susținerea tezei va avea loc la **6 mai 2026, ora 14.00, Sala Senatului, bl. 2**, în ședința Comisiei de susținere publică a tezei de doctorat din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (str. Ion Creangă, nr.1 Chișinău, MD-2069).

Teza de doctor și rezumatul pot fi consultate la biblioteca Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (str. Ion Creangă, nr.1 Chișinău, MD-2069) și pe pagina web a ANACEC (www.anacec.md).

Rezumatul a fost expedit la 03 aprilie 2026.

Președintele Comisiei de susținere publică

Nina GARȘTEA, doctor în pedagogie, conferențiar universitar

Conducător științific,

Viorica GORAȘ-POSTICĂ, doctor habilitat în științe pedagogice, profesor universitar

Autor,

Ludmila BOTNAR

CUPRINS

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
CONȚINUTUL TEZEI	8
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	27
BIBLIOGRAFIE	30
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTOAREI LA TEMA TEZEI	33
ADNOTARE (în limbile română, engleză)	34

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei. Dinamica accelerată, interconectivitatea ridicată și interacțiunile multidireționale ale lumii contemporane, au generat un ecosistem complex în care schimbările într-un domeniu generează rapid efecte în lanț în celelalte domenii. Evoluțiile sociale și progresul economic, extinderea și flexibilizarea învățării pe tot parcursul vieții, conform solicitărilor pieței muncii, nevoilor de dezvoltare socială, personală; imperativele legate de securitatea copiilor și de prevenirea abandonului școlar implică acțiuni de adaptare continuă a curricula educaționale, armonizare a educației formale, nonformale și informale. Iar tendințele demografice și fluxurile imigraționiste determină configurarea rețelei școlare, în timp ce progresul tehnologic și digitalizarea extinsă remodelează modalitățile de comunicare, muncă, dezvoltare personală și desfășurare a activităților cotidiene.

În cadrul acestui ecosistem complex și incert, un important rol îi revine educației, percepută - în termenii învățării și educației permanente și ai învățării și educației pe tot parcursul vieții - mai amplu decât un simplu „fenomen social fundamental de transmitere a experienței de viață a generațiilor adulte și a culturii către generațiile de copii și tineri, abilitării pentru integrarea lor în societate” [23]. Educația, actualmente, este interconectată, pe orizontală și verticală, cu multe aspectele ale domeniilor social, economic, tehnologic, politic, cultural, la nivel local, național, global, asigurând prin interacțiunea celor trei forme ale sale: *formală - nonformală – informală*, „formarea personalității cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare, care posedă nu numai un sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii, dar și independență de opinie și acțiune, fiind deschisă pentru dialog intercultural, în contextul valorilor naționale și universale asumate” [52].

Raportată la particularitățile și provocările specifice celor trei forme ale educației, evidențiem că educația nonformală (ENF) și educația informală (EIF), deși se caracterizează printr-un grad ridicat de accesibilitate și utilizare în practică, beneficiază de un nivel mai redus de fundamentare teoretic-metodologică comparativ cu educația formală (EF).

Educația nonformală, în accepțiunea sa modernă, s-a consolidat ca domeniu distinct în jumătatea a doua a secolului XX, prin integrarea conceptelor pedagogice, economice, sociale precum: noile educații, învățarea pe tot parcursul vieții, corelarea educației cu piața muncii, orientarea educației către nevoile grupurilor-țintă, nevoile și vocațiile individuale. Totodată, ENF contribuie la reducerea abandonului școlar, diversificarea oportunităților de reconciliere între învățare, muncă și viață privată, la extinderea ofertei educaționale pentru timpul liber al copiilor și tinerilor, precum și la formarea competențelor de participare democratică.

Orientată spre copil și tânăr, ENF integrează și tinde să asimileze treptat noțiuni și concepte precum învățare extrașcolară, activități extrașcolare, educație complementară, activități parașcolare sau perișcolare (termeni mai puțin utilizați în prezent). În legislația Republicii Moldova, ENF este statuată explicit în Codul Educației al Republicii Moldova ca fiind „o formă instituționalizată, bazată pe o proiectare curriculară, realizată prin intermediul unor activități opționale, o formă complementară, alternativă și/sau completare a educației formale în cadrul învățării pe tot parcursul vieții a persoanelor, o activitate voluntară de învățare care nu conduce în mod automat la certificarea competențelor dobândite” [52].

Așadar, actualitatea temei de cercetare și relevanța problemei abordate se fundamentează pe următoarele repere:

- ✓ În contextul lumii contemporane, a crescut rolul educației și învățării ca primă resursă sigură, deschisă, accesibilă de dezvoltare și reziliență personală și socială;
- ✓ ENF, ca și componentă a sistemului educațional, asigură realizarea idealului educațional, prin interacțiunea cu educația formală și informală, conform Codului educației;
- ✓ ENF tinde să asimileze conceptele învățare extrașcolară, activități extrașcolare, educație complementară, fapt ce extinde cadrul său conceptual și metodologic;
- ✓ Potrivit Codului Educației al Republicii Moldova, ENF constituie o formă instituționalizată a educației, dar și o activitate voluntară de învățare;
- ✓ Potrivit Strategiei de dezvoltare „Educația 2030”, se atestă „lipsa unor politici clare în domeniul educației extrașcolare relevante și coerente educației formale a elevilor; inexistența unui concept modern de management al educației nonformale; nivel insuficient de interacțiune a diferitor sectoare care au în subordine

instituții de educație nonformală; nivel scăzut de profesionalizare a cadrelor didactice din sistemul respectiv”, realizate strategic pentru care este ținut Obiectivul general 7. „Asigurarea oportunităților de învățare și educație pentru toți cetățenii pe tot parcursul vieții în context formal, nonformal și informal (ODD-4, ODD-5, ODD-10, ODD-17)” [53].

✓ În pofida gradului ridicat de solicitare pe care îl înregistrează ENF în rândul copiilor, tinerilor și adulților, aceasta rămâne insuficient fundamentată din punct de vedere teoretico-metodologic. Adoptarea Cadrului de referință al educației și învățământului extrașcolar din Republica Moldova (2020) a deschis noi direcții de cercetare și a creat premise pentru elaborarea unor metodologii aplicative, menite să consolideze conceptual ENF.

Aceste rațiuni de actualitate și relevanță ale ENF, formulate preponderent din perspectivă națională, au determinat alegerea prezentei teme de cercetare. Totodată, actualitatea și importanța demersului investigativ sunt consolidate și de procesele de integrare europeană ale Republicii Moldova, precum și de necesitatea aplicării standardelor europene în educație.

Descrierea situației în domeniul cercetării. Studiul își propune să aducă contribuții originale și contextualizate la dezvoltarea teoriei și praxiologiei educației nonformale (ENF), prin raportare la procesele de instituționalizare a acesteia în cadrul învățământului extrașcolar destinat copiilor. Demersul de cercetare este fundamentat pe analiza critică a literaturii de specialitate și pe identificarea lacunelor existente în plan epistemologic, conceptual și metodologic, care afectează coerența și eficiența implementării ENF în contexte instituționalizate. În acest sens, cercetarea vizează clarificarea fundamentelor epistemologice ale ENF, delimitarea și operaționalizarea cadrului conceptual specific ÎEȘ pentru copii, precum și elaborarea unor repere metodologice adecvate procesului de instituționalizare a ENF, cu potențial de aplicabilitate practică și relevanță științifică.

Un reper referențial semnificativ al cercetării de față îl constituie „Cadrul de referință al educației și învățământului extrașcolar din Republica Moldova” [33], un studiu pertinent și un document oficial de referință, ce prezintă ansamblul de demersuri conceptuale, metodologice și praxiologice de dezvoltare a EÎE din Republica Moldova, la etapa actuală.

Pentru investigarea conceptului de educație nonformală, au fost analizate o serie de definiții, obiective și perspective teoretice elaborate și dezvoltate în contexte istorice, instituționale și culturale diverse. Analiza documentelor de politică educațională, a strategiilor din domeniul tineretului și a cadrului privind învățarea pe tot parcursul vieții evidențiază existența unor abordări complementare ale ENF. În accepțiunea Codului educației al Republicii Moldova [Apud 52, art. 3], ENF este concepută ca o formă instituționalizată de educație, fundamentată pe proiectare curriculară și realizată prin activități opționale, având rol complementar, alternativ sau de completare a educației formale, în contextul învățării pe tot parcursul vieții, fără a conduce automat la certificarea competențelor dobândite. Legea cu privire la tineret [Apud 54, art. 2] accentuează dimensiunea comunitară și finalitatea adaptivă a ENF, definind-o ca pe un proces educațional organizat în afara sistemului formal, orientat spre satisfacerea nevoilor educaționale ale tinerilor și dezvoltarea aptitudinilor necesare integrării într-un mediu social și profesional dinamic. La nivel european, în contextul validării învățării nonformale și informale, Consiliul Europei [Apud 55] subliniază caracterul planificat și structurat al învățării nonformale, existența unui suport pedagogic și diversitatea formelor de realizare, de la formarea profesională și alfabetizarea adulților până la învățarea la locul de muncă, educația online structurată și programele derulate de organizațiile societății civile.

Definițiile educației nonformale diferă în funcție de cadrul normativ, instituțional și de politicile publice în care sunt formulate. Analiza comparativă a acestor abordări evidențiază existența unor ambiguități și confuzii persistente în procesul de conceptualizare a ENF de-a lungul timpului, precum și lipsa unui consens clar cu privire la natura, funcțiile și delimitările sale în raport cu celelalte forme ale educației. În acest context, prezintă relevanță definițiile propuse de UNESCO [58], precum și contribuțiile teoretice ale cercetătorilor Ph. Coombs și M. Ahmed [15], G. Văideanu [50], S. Cristea [19], care au influențat semnificativ evoluția discursului științific privind educația nonformală.

ENF a fost conceptualizată de cercetători în funcție de trei perspective: ca sistem – S. Khawaja și B. Brennan, 1990, Fordham, 1989, ca proces – P.H. Coombs și M. Ahmed, 1974, ca un cadru – S. Khawaja și B. Brennan, 1990 [Apud 7, pp. 31-35].

Lucrări de referință, care au fundamentat principiile ENF a copiilor, tinerilor și adulților și au contribuit

semnificativ la înțelegerea, dezvoltarea acestui domeniu, aparțin autorilor: P. Freire [28], J. Dewey [22], G. Văideanu [50], M. Knowles [37], D. Kolb [38], I. Illich [34], A. Rogers [45].

Studii asupra ENF din perspectivă comparativă, sincronă sau diacronă au realizat cercetătorii: M.N. Kicherova, I.S. Trifonova [59], P.H. Coombs [14], T. Ardouin [5], A. Rogers [45], R. Shlomo, R., S. Mirjam [48], P. C. Fordman [27].

Cercetări specifice sau interdisciplinare cu referire la ENF, în România, au realizat cercetătorii: C. Cucuș [20], S. Cristea [18, 19], V. C. Blandul [6], I. Neacșu [39], L. Șoitu [49], O. Costea [16].

În Republica Moldova, aspectele conceptuale, metodologice, praxiologice ale ENF a fost investigate de cercetătorii: Vl. Guțu [32, 33],], N. Silistraru [25, 48], V. Volcov [51], N. Bucun [9], V. Goraș-Postică [30, 31], L. Postan [41, 42, 43], V. Florea [25, 26], V. Andrișchi [4], L. Cebanu [10, 11], L. Saranciuc-Gordea [46], A. Afanas [1], V. Andrieș [2, 3], D. Cotovițaia [17].

Problemele ENF în condițiile globalizării, dar și particularitățile și tendințele sale locale sunt analizate de cercetători prin prisma multiplelor discipline, precum al pedagogiei populare, a pedagogiei sociale, educației adulților, educației incluzive, educației interculturale, învățământului extrașcolar, educației complementare, educației religioase, educației pentru democrație și drepturile omului, educației antreprenoriale, educației de gen, a noilor educații. În acest sens, menționăm contribuțiile științifice ale cercetătorilor: N. Silistraru [48], T. Repida [44], I. Cerghit [12], M. Cernea [13].

Contradicțiile, care au servit ca rațiuni pentru cercetarea noastră, au fost determinate de evoluția accelerată, interconectată și interacționistă a ENF, de tendințele de a instituționaliza ENF, de unificare terminologică și metodologică a formelor existente de învățare, educație, formare opțională, voluntară, intenționată de formabil, pe de o parte și de nivelul insuficient de asigurare conceptuală, teoretică, metodologică a acestor și altor factori determinanți, stimulativi sau restrictivi ai ENF în contexte specifice, pe de altă parte.

Deși ENF este tot mai frecvent recunoscută ca o componentă indispensabilă a dezvoltării holistice a copiilor în Republica Moldova, analiza situației actuale relevă existența unor contradicții semnificative care îi limitează potențialul și anume:

- ✓ Discrepanța dintre viziunea declarată și implementarea metodologică și praxiologică a ENF, în corelație cu gradul de coerență legislativă și instituțională existent;
- ✓ Corelarea funcțională fragmentară între educația formală, nonformală și informală, ceea ce reduce continuitatea și complementaritatea proceselor de învățare;
- ✓ Diversitatea de interpretări privind elementele definitorii ale ENF, concomitent cu absența unui mecanism coerent de abordare a acestora;
- ✓ În condițiile în care ENF reprezintă o formă esențială a învățării pe parcursul vieții, rămâne insuficient recunoscută și valorizată;
- ✓ Existența unui cadru extins de politici educaționale care includ referințe la ENF, dar în lipsa unei paradigme teoretice consolidate și a unei cercetări sistematice asupra specificului și funcțiilor acesteia în contextul Republicii Moldova.

Având în vedere particularitățile actuale ale cercetării în domeniul ENF și contradicțiile conceptuale și metodologice constatate, cercetarea și-a propus să răspundă la următoarea **problemă de cercetare**: Care este cadrul conceptual și metodologic optim de instituționalizare a ENF a copiilor în Republica Moldova la etapa actuală?

Scopul cercetării: Determinarea fundamentelor conceptuale și metodologice ale ENF a copiilor în Republica Moldova și validarea praxiologică a proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale a copiilor, fundamentat pe Modelul pedagogic FAPA.

Obiectivele cercetării:

1. Delimitarea fundamentelor epistemologice ale ENF a copiilor și ale procesului de instituționalizare a acesteia;
2. Examinarea abordărilor comparative și sincrone ale ENF a copiilor, în context internațional și național;
3. Fundamentarea teoretică și metodologică a *Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF a copiilor în contextul european al Republicii Moldova FAPA*;
4. Analiza resurselor instituționale și a nevoilor specifice ale beneficiarilor în cadrul ENF a copiilor, în vederea eficientizării intervenției în procesul de instituționalizare;

5. Validarea Proiectului de eficientizare a instituționalizării ENF a copiilor, fundamentat pe Modelul pedagogic FAPA și a impactului intervențiilor de eficientizare asupra instituționalizării ENF a copiilor.

Ipoteza cercetării: Educația nonformală a copiilor în contextul european al Republicii Moldova devine eficientă, dacă este fundamentată epistemologic și metodologic, corelată cu bunele practici internaționale și integrată într-un model pedagogic coerent de instituționalizare.

Metodologia cercetării se bazează și îmbină paradigma de cercetare pozitivistă, interpretativă și critică, sprijinindu-se pe teorii-cheie din domeniul științelor educației, managementului educațional: teoria inteligențelor multiple (Gardner) [29], teoria învățării experiențiale (Kolb) [38], teoria învățării sociale (Bandura) [Apud 24], teoria andragogică (Knowles) [37], teoria managementului calității totale (TQM), teoria sistemelor (Von Bertalanffy) [8], teorii privind instituționalismul clasic și al neoinstituționalismului [40].

Sistemul de metode ale cercetării: *teoretice*: documentarea științifică, analiza hermeneutică, generalizarea și sistematizarea, metoda analitico-sintetică, analiza comparativă, analiza sincronică, modelarea teoretică; *empirice*: experimentul pedagogic prin studiu de caz, metoda analizei sistemice instituționale, ancheta în bază de chestionar. Au fost aplicate chestionare pe eșantioane relevante: cadrele manageriale din cadrul Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO, cadrele manageriale și didactice ale instituțiilor de învățământ extrașcolar din Republica Moldova, beneficiarii CRCT ARTICO, copii; *metode statistico-matematice de prelucrare a datelor*: clasificarea, gruparea, corelarea datelor statistice și prezentarea acestora prin intermediul tabelelor și figurilor.

Noutatea științifică și originalitatea cercetării rezidă în esențializarea *fundamentelor epistemologice ale ENF și ale procesului de instituționalizare* a acesteia; determinarea *abordărilor comparative și sincrone ale ENF*, în context internațional și național; *identificarea cadrului metodologic și a condițiilor de eficientizare a ENF a copiilor* în Republica Moldova; fundamentarea teoretică și metodologică a *Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF în contextul european al Republicii Moldova*; conceperea demersului experimental de valorificare a modelului pedagogic de instituționalizare a educației nonformale a copiilor în baza studiului de caz.

Rezultatele principale ce contribuie la soluționarea problemei științifice: fundamentarea cadrului conceptual și metodologic al ENF a copiilor în Republica Moldova prin clarificarea, reconcilierea și integrarea contradicțiilor ENF identificate, într-un *Model pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova*; esențializarea *abordărilor comparative și sincrone* ale ENF, în context internațional și național; *identificarea cadrului metodologic și a condițiilor de eficientizare a ENF a copiilor* în Republica Moldova, implementarea *Proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale a ENF a copiilor în Republica Moldova*.

Semnificația teoretică a cercetării se poate rezuma la esențializarea reperelor epistemologice ale ENF, prin determinarea/clarificarea terminologiei, specificarea experiențelor avansate de ENF din perspectivele comparativă și sincronică; identificarea caracteristicilor și tendințelor ENF în Republica Moldova, din perspectiva integrării europene; specificarea caracterului gradual al instituționalizării ENF, relevarea paradigmei neoinstituționale pentru fundamentarea unui Model pedagogic de instituționalizare a ENF a copiilor în Republica Moldova; investigarea condițiilor de eficientizare a ENF a copiilor la nivel național și internațional.

Semnificația practică a cercetării se poate rezuma la fundamentarea unui cadru metodologic operațional al ENF a copiilor și tinerilor în Republica Moldova, care include, în principal, stabilirea particularităților de instituționalizare a educației nonformale în baza variabilelor unei instituții de educație extrașcolară pentru copii și validarea Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF și a *Proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale a ENF a copiilor în Republica Moldova*.

Implementarea rezultatelor științifice s-a realizat, în perioada anilor 2023-2025, în cadrul Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO. Lotul experimental a fost constituit din 520 de subiecți: 147 de cadre didactice și manageriale din cadrul Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO și instituțiile de învățământ extrașcolar la nivel național, 373 de beneficiari direcți și indirecti ai CRCT ARTICO (copii, părinți).

Aprobarea rezultatelor științifice. Rezultatele științifice obținute prin cercetarea doctorală au fost validate în cadrul ședințelor Comisiei de îndrumare, pe parcursul tuturor etapelor de realizare a demersului investigativ, contribuind la ajustarea metodologică și la consolidarea fundamentării teoretico-aplicative a studiului. Variate aspecte ale cercetării au fost diseminate și supuse dezbaterii științifice prin comunicări

prezentate de autoare la *conferințe științifice naționale și internaționale*, printre care menționăm: *Familia – formă de instituționalizare a educației nonformale*, Conferință științifică cu participare internațională, Chișinău, 2024; *Instituționalizarea educației nonformale. Studiu de caz: CRCT ARTICO*, Conferință științifică cu participare internațională, Chișinău, 2023; *Valori experimentate în domeniul educației nonformale a copiilor din perspectiva dezvoltării personale și comunitare*, Conferință științifică cu participare internațională, Chișinău, 2022; *Educația extrașcolară: principii ale instituționalizării din perspectiva educației nonformale*, Conferință științifică cu participare internațională, Chișinău, 2021.

Alte rezultate ale cercetării au fost valorificate științific prin publicarea acestora în reviste științifice de specialitate, recunoscute la nivel național și internațional, după cum urmează: *Considerații teoretice privind conceptualizarea educației nonformale*. În: „*Studia Universitatis Moldaviae*” (Seria *Științe ale Educației*), nr. 9 (149), 2021; *Managementul educației și învățământului extrașcolar (nonformal) al elevilor în Republica Moldova*. În: „*Studia Universitatis Moldaviae*” (Seria *Științe ale Educației*), 5 (165), 2023; *Integrarea abordării STEAM în activitățile centrelor de creație pentru copii din învățământul extrașcolar: o analiză a potențialului creativ și educațional*. În: *Didactica Pro....* Revistă de teorie și practică educațională, 5 (153), 2025.

Totodată, rezultatele cercetării au fost valorificate practic prin participarea în structuri consultative și decizionale specifice din domeniul educației, precum: Consiliul Național pentru Curriculum și Consiliul Național al Elevilor, precum și în cadrul seminarelor metodice și programelor de formare continuă destinate cadrelor didactice din învățământul extrașcolar, organizate inclusiv pe platforma instituțională CRCT ARTICO [95].

Prin activitățile de diseminare, publicare și aplicare practică, rezultatele cercetării confirmă **relevanța științifică și utilitatea aplicativă** a tezei, contribuind la dezvoltarea cadrului teoretic și metodologic al educației nonformale și al învățământului extrașcolar din Republica Moldova.

Volumul și structura tezei. Conținutul tezei de doctorat include adnotări în limbile română și engleză, introducere, trei capitole de bază, concluzii generale și recomandări, bibliografie (185 titluri). Volumul tezei însumează 146 pagini text de bază, fiind completat de 20 de anexe, 37 tabele, 45 figuri.

Cuvinte-cheie: educație nonformală, educație și învățământ extrașcolar, cadru conceptual, metodologic, abordare comparativă și sincronă, condiții de eficiență, model pedagogic, instituționalizare, studiu de caz, proiect de eficientizare.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** sunt argumentate actualitatea și importanța temei de cercetare, este formulată problema cercetării, contradicțiile semnificative care limitează potențialul ENF, sunt formulate scopul, obiectivele, ipoteza cercetării, este prezentată metodologia cercetării, rezultatele principale, ce contribuie la soluționarea problemei științifice, semnificația teoretică și practică a cercetării, implementarea rezultatelor științifice, aprobarea rezultatelor cercetării, publicațiile la tema tezei, volumul și structura tezei, cuvintele-cheie, sumarul compartimentelor tezei.

Capitolul 1. Fundamente epistemologice privind educația nonformală are un caracter descriptiv și analitic. Obiectivul urmărit rezidă în determinarea abordărilor teoretico-conceptuale ale problemei de cercetare, accentul fiind pus pe delimitarea conceptelor, analiza terminologiei specifice ENF, specificarea abordărilor comparative și sincrone ale ENF. Sunt analizate opiniile autorilor, care exprimă chintesență evoluției conceptuale, terminologiei a ENF.

Autorii J. M. Brew, P. Freire, M. Knowles, G. Văideanu, A. Rogers et. al. au contribuit semnificativ la fundamentarea integrată și aplicativă a conceptului de ENF, oferind o perspectivă asupra modului în care aceasta completează sau se distinge de educația formală, este văzută ca o soluție pentru a extinde accesul la educație și pentru a ajuta indivizii să dobândească competențele necesare pentru viața cotidiană și muncă, ca mijloc de emancipare socială, de învățare pe tot parcursul vieții, ca un element important de dezvoltare a sistemului educațional pentru a răspunde mai bine nevoilor societății contemporane.

Mai recent, specialiștii abordează critic diferențele dintre educația formală, nonformală și informală și propun o înțelegere mai nuanțată a educației, concentrându-se pe recunoașterea, validarea și acreditarea învățării care are loc în afara sistemelor educaționale formale.

Cercetările, realizate de specialiști români în domeniul educației, evidențiază ENF ca proces complementar educației formale, orientat spre învățarea experiențială, dezvoltarea competențelor transversale

și adaptarea la nevoile individuale ale copiilor: S. Cristea, I. Cerghit, L. Șoitu, V. C. Blândul. Specificăm contribuțiile de conceptualizare și argumentare a specificităților ENF în variate contexte, realizate de cercetătorii din republica Moldova: Vl. Guțu, N. Silistraru, V. Goraș-Postică, L. Ciobanu, L. Poștan, V. Volcov, L. Saranciuc-Gordea, V. Andrieș ș.a.

Contribuțiile organizațiilor internaționale, precum UNESCO, OCDE, Consiliul Europei, Centrul European pentru Dezvoltarea Formării Profesionale (CEDEFOP), fortifică conceptual și politic ENF, în cadrul proceselor de dezvoltare a societății democratice și a economiei de piață funcțională, cu accent pe promovarea noilor educații, sprijinirea învățării permanente, pe tot parcursul vieții, a educației incluzive, pe recunoașterea, validarea și acreditarea învățării nonformale și informale.

În capitolul dat, se realizează analiza sintetico-comparativă a definițiilor ENF, elaborate de cercetători, dar și de instituții și organizațiile internaționale relevante, menționate anterior. În tabelul de mai jos sintetizăm accentele definițiilor ale ENF din definițiile la nivel internațional.

Tabelul 1.1. Accente definițiilor ale ENF la nivel internațional

Organizații internaționale	Accente definițiilor ale ENF
Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură UNESCO, Clasificarea Internațională Standard a Educației ISCED 2011	este instituționalizată, intenționată și planificată de un furnizor de educație; reprezintă un plus, o alternativă și/sau o completare a educației formale în cadrul procesului de învățare pe tot parcursul vieții; garantează dreptul de acces la educație pentru toți; se adresează persoanelor de toate vârstele; nu presupune în mod obligatoriu o structură continuă a parcursului de învățare; poate fi de scurtă durată și/sau de intensitate scăzută; conduce, de regulă, la calificări nerecunoscute ca fiind formale de către autoritățile educaționale naționale relevante sau la absența unei calificări.
Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică (OECD)	se desfășoară conform programelor de învățare structurate; nu presupune evaluare, certificare; intenția elevului este un factor determinant.
Consiliul Europei	
Politici de tineret	are un scop clar, dar participarea este voluntară; se desfășoară într-o gamă variată de medii educaționale; predarea și învățarea nu constituie neapărat activitatea principală a participanților; poate fi organizată și facilitată de profesioniști ai învățării; activitățile și cursurile sunt planificate, dar rareori structurate după ritmuri convenționale sau discipline curriculare.
Validarea învățării nonformale și informale	realizată prin activități planificate în ceea ce privește obiectivele învățării și timpul dedicat învățării; există o formă de susținere a procesului de învățare; cuprinde programe de însușire a unor competențe profesionale.
Integrarea lingvistică a migranților adulți (LIAM)	organizată în afara mediilor formale de învățare, dar într-un fel de cadru organizațional; prevede decizia conștientă a cursantului; nu trebuie să urmeze o programă formală sau să fie guvernată de acreditare și evaluare externă; are loc de obicei în cadrul comunității.
Centrul European pentru Dezvoltarea Formării Profesionale CEDEFOP	urmărește dobândirea de cunoștințe; se desfășoară în cadrul activităților planificate; presupunere existența unei forme de sprijin pentru învățare.

În baza acestor accente, am elaborat o definiție proprie a ENF, stabilind prin generalizare elementele definițiilor ale ENF: *cadru organizațional specific, accesibilitate universală, structură flexibilă, lipsa certificării formale, domenii diverse, decizia conștientă a cursantului, sprijinul procesului de învățare, medii variate, structură și obiective, caracter complementar.*

De-a lungul evoluției sale conceptuale, ENF și-a nuanțat caracteristicile atât implicit, prin dinamica practicilor educaționale și transformărilor praxiologice, cât și explicit, prin redefinirile și accentele teoretice promovate de cercetători și organisme internaționale. În acest sens, versiunile recente ale clasificării elaborate de UNESCO și reflectate în ISCED 2011 marchează o reconsiderare conceptuală a ENF față de formulările anterioare din 1997.

Totodată, „există o serie de confuzii ce țin de conceptualizarea ENF, din cauza diferitelor utilizări ale termenului în sine și a lipsei de claritate cu privire la natura exactă a conceptului. Problema se agravează și mai mult atunci când, analizând literatura internațională de specialitate, pot fi găsiți mulți termeni diferiți, referindu-se la contexte și oportunități de învățare în afara clasei – programe „after school”, educație extrașcolară, activități extracurriculare, activități organizate sau contexte informale structurate” [Apud 7, p. 31-32]. Unii autori consideră conceptul ENF ca unul *generic* pentru termeni ca „educație extrașcolară”, „învățământ extrașcolar”, „educație extracurriculară”, „educație complementară”, „educație pentru timpul liber”, „educație în afara clasei” și conceptualizează educația și învățământul extrașcolar ca parte componentă a educației nonformale. De pe această poziție conceptuală, autorii analizează politicile europene privind educația nonformală, determină poziționările filosofice, sociale, psihologice și pedagogice ale educației și învățământului extrașcolar, conceptualizează educația și învățământul extrașcolar din Republica Moldova, elaborează referințe ale curriculumului pentru educația și învățământul extrașcolar, specifică particularitățile managementului curriculumului pentru educația și învățământul extrașcolar [19, 49, 6, 33]. O perspectivă argumentată asupra ENF, în relație cu celelalte două forme ale educației, este oferită de M. Johnson și D. Majewska. Se propune o reconceptualizare a învățării nonformale, evidențiind implicațiile metodologice ale cercetării acestei forme a educației și subliniind necesitatea unor cadre analitice flexibile pentru a surprinde dinamica procesului educațional dincolo de structurile formale [36].

Din *perspectivă structuralistă*, ENF este analizată în raport cu structurile în care funcționează, precum sistemul educațional și cel socio-economic, dar și în relație cu categoriile de beneficiari – persoane de diferite vârste – interesate de procesele de învățare și educație. În acest cadru, accentul cade atât pe interdependența dintre aceste sisteme, cât și pe rolul ENF în satisfacerea nevoilor educaționale ale indivizilor în diverse etape ale vieții. Caracteristicile și funcțiile ENF sunt specificate de autori prin comparație, complementaritate, interacțiune cu alte două forme ale educației, precum și cu diverși factori, fenomene sociale, economice la nivel comunitar, organizațional, individual. Abordările teoretice și criteriile de caracterizare sunt categoriile-cheie, aplicate pentru a caracteriza ENF. L. Poștan sintetizează caracteristicile ENF după structură, metodologie, valori, avantaje (Tabelul 1.2.):

Tabelul 1.2. Caracteristicile ENF [42, p. 19]

Caracteristici structurale	Caracteristici metodologice	Valori de bază	Avantajele educației nonformale
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Desfășurată preponderent în afara sistemului formal, cu organizare și recunoaștere distinctă. ✓ Intenționată și voluntară, flexibilă și opțională. ✓ Orientată spre valorile și atitudinile vieții democratice. ✓ Conținuturi și metode diferențiate după interese și capacități. ✓ Valorifică experiența anterioară de învățare. ✓ Realizată în mediul socio-cultural, ca formă de dezvoltare și timp liber constructiv, pentru toate vârstele. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Echilibru între dimensiunile cognitivă, afectivă și practică. ✓ Corelarea învățării individuale cu cea socială și colaborativă. ✓ Participativă, centrată pe cel care învață. ✓ Orientată spre viața reală, învățare prin practică și schimburi interculturale. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Generale: frumosul, binele, adevărul. ✓ Personale: autonomie, gândire critică, deschidere, creativitate. ✓ Sociale: comunicare, participare civică, solidaritate, responsabilitate. ✓ Etice: toleranță, respect, drepturile omului, interculturalitate, compasiune. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Centrată pe procesul de învățare, cu implicare diferențiată a participanților. ✓ Curriculum flexibil și variat, adaptat intereselor și aptitudinilor. ✓ Contribuie la dezvoltarea culturii generale și de specialitate. ✓ Asigură actualizarea rapidă a informațiilor și aplicabilitatea cunoștințelor. ✓ Integrează noile tehnologii comunicaționale. ✓ Răspunde cerințelor educației permanente.

Subliniem existența unor dezbateri științifice consistente privind delimitările conceptuale și terminologice ale ENF, inițiate la mijlocul secolului trecut. Organizațiile internaționale, precum UNESCO, OECD, iar mai recent Consiliul Europei și Comisia Europeană, au adus contribuții semnificative la procesul de conceptualizare a ENF, atât ca formă distinctă a educației, cât și ca resursă esențială de dezvoltare socială.

Am reliefat vehicularea unui număr impunător de termeni în domeniu – o provocare terminologică și conceptuală, dar și o matrice comună cu învățarea pe tot parcursul vieții. În contextul *abordărilor comparative și sincrone a educației nonformale*, pornim de la prezumția că ENF este conceptualizată diferențial față de alte forme ale educației, totodată elucidăm și alte perspective relevante de comparare a ENF.

Specificăm rezultatele cercetărilor recente în domeniul educației care evidențiază analiza comparativă a formelor educației și importanța fundamentării teoretice a acestora. V. Andrieș propune o analiză a aspectelor organizatorice și funcționale ale educației extrașcolare în diverse contexte geografice și culturale contemporane [2, pp. 327-340]. Cercetătorii P.C. Fordham, M. Johnson, D. Majewska, S. Cristea, Vl. Guțu, L. Saranciuc-Gordea valorifică în studiile sale fundamentarea teoretică și analiza comparativă a formelor educației, în bază de categorii, criterii, particularități ale formelor educației sau specificare a rațiunilor de integrare a acestora [28, 37, 34, 48]. S. Cristea evidențiază două criterii principale: criteriul proiectării (educația formală, nonformală și informală) și criteriul organizării (acțiuni explicite și influențe implicite) [20, p. 112]. Într-o perspectivă comparativă, Vl. Guțu subliniază axa *integrare-separare* în cadrul formelor educației [34, p. 8]. L. Saranciuc-Gordea propune opt criterii de analiză, incluzând definirea conceptului, obiectivele, evaluarea și dezvoltarea domeniului [48, p. 20].

Prof. S. Cristea evidențiază diferențe esențiale dintre formele educației, din perspectiva cadrului instituțional, a organizării și a modalității de influențare a învățării. Delimitează clar fiecare formă a educației, punând accent pe organizarea și structura educației formale, pe rolul intermediar al ENF și pe influențele naturale, continue ale educației informale. Aceste distincții sunt esențiale în pedagogie, deoarece evidențiază multiplele surse de învățare și importanța fiecărei forme de educație în dezvoltarea personală și socială. Specifică conceptul de circuit pedagogic în contextul ENF și explică sensul noțiunilor „activități perișcolare” și „activități parașcolare”. „Educația nonformală sprijină, direct și indirect, acțiunile și influențele sistemului de învățământ, pe două circuite pedagogice principale: a) un circuit pedagogic situat în afara clasei; b) un circuit pedagogic situat în afara școlii cu două tipuri de activități – perișcolare, organizate special pentru valorificarea educativă a timpului liber, parașcolare, organizare în mediul socio-profesional” [20, p. 119].

Deși nu există date universale aplicabile tuturor țărilor sau sistemelor educaționale, este posibilă o estimare generală a impactului fiecărei forme de educație asupra formabilului în baza combinației datelor, constatărilor, concluziilor diferitelor cercetări și studii în domeniul educației, statistici oficiale și analize comparative din diferite țări și regiuni (figura 1.1 și tabelul 1.3).

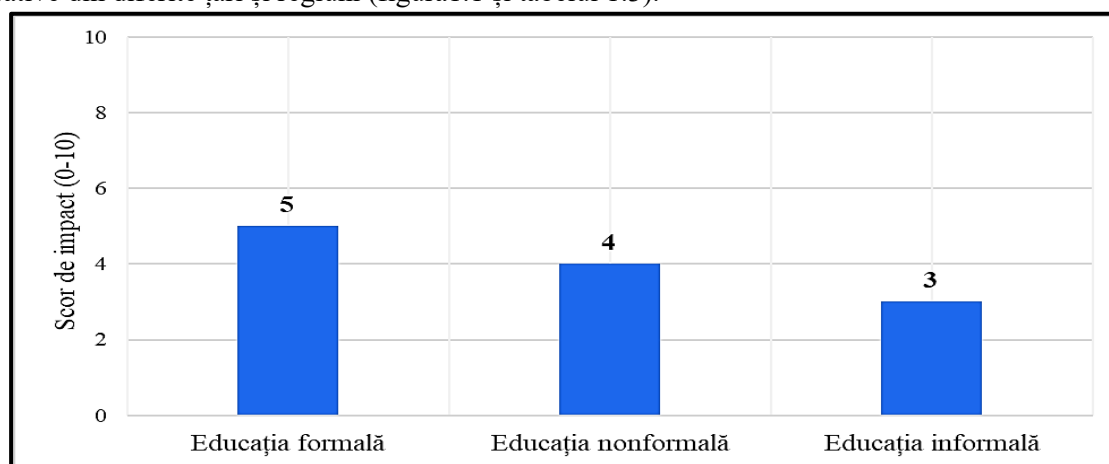

Fig. 1.1. Impactul formelor de educație pe o scală de la 0 la 10

Impactul formelor de educație poate fi reprezentat riguros prin scoruri independente pe o scală de la 0 la 10, care evidențiază nivelul mediu și variabilitatea contextuală a educației formale, nonformale și informale. Impactul formelor educației poate varia semnificativ în funcție de contextul cultural, economic și social al unei societăți.

Tabelul 1.3. Scoruri de impact ale formelor educației

Forma educației	Scoruri	Impact
Formală	4–6 / 10	Educația formală este adesea considerată fundamentul învățării, oferind cunoștințe teoretice și abilități esențiale. Acest tip de educație are un impact semnificativ asupra dezvoltării academice și profesionale a individului, stabilind baza pentru formarea continuă.
Nonformală	3–5 / 10	Educația nonformală completează educația formală prin oferirea de experiențe practice și dezvoltarea abilităților interumane. Are un impact considerabil asupra adaptabilității și creativității individului, sprijinind învățarea în contexte variate și neformale.
Informală	3–4 / 10	Educația informală, care include învățarea prin experiențe de viață, interacțiuni sociale și autoînvățare, contribuie semnificativ la dezvoltarea personală a individului. Aceasta ajută la integrarea cunoștințelor și abilităților în viața de zi cu zi, având un impact de lungă durată asupra comportamentului și atitudinilor.

În general, se poate observa că educația formală are un rol major în formarea individului, dar educația nonformală și informală devin din ce în ce mai importante, oferind o abordare holistică a învățării și dezvoltării personale.

Un concept cheie al cercetării noastre este cel de instituționalizare, aplicat asupra ENF în general și a ENF a copiilor, în special, astfel gradul sau nivelul de instituționalizare a ENF a copiilor constituie un alt criteriu de comparare a ENF cu alte două forme ale educației. În același context, realizăm analiza sincronă a ENF, subliniind că acest tip de analiză este unul transversal, care construiește demersuri de cercetare exploratorie, de analiză a conceptelor epistemologice, a variabilelor ENF (valori, participanți, programe, context, impact, evaluare), a dimensiunilor, proceselor și relațiilor dintre acestea, de tip grafic - hărți conceptuale, scheme euristice, grafice de tip rețea. Propunem a schemă a abordărilor sincrone ale ENF (Figura 1.2) și specificăm că alături de elementele-cheie cu caracter funcțional, analiza sincronă a ENF include și interacțiunile epistemologice și metodologice dintre principiile, dimensiunile, caracteristicile, funcțiile, strategiile și metodele acesteia.

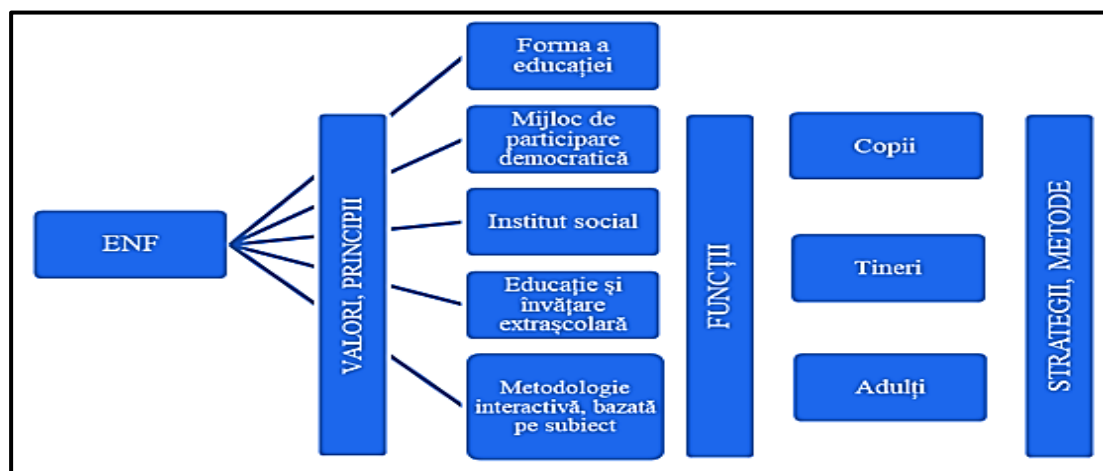

Fig. 1.2. Abordarea sincronă a ENF

Această abordare permite o examinare detaliată a modului în care diferitele componente ale ENF se manifestă într-un anumit moment și evidențiază modul în care acestea interacționează, conturând specificitatea și impactul ENF în raport cu alte forme de învățare și educație. Fundamentarea sincronă a ENF a fost abordată de numeroși cercetători din domeniul științelor educației, sociologiei, psihologiei: J. Dewey – prin teoria învățării experiențiale și a educației progresiste – a influențat ENF ca proces activ și participativ [23]; P. Freire a contribuit prin conceptul de „educație pentru eliberare” și pedagogia dialogului, accentuând importanța ENF în dezvoltarea conștiinței critice [29]; Ph. Coombs a fost unul dintre primii care au conceptualizat ENF ca parte a unui sistem educațional flexibil și adaptabil [15, 16]; M. Knowles a promovat andragogia, punând accent pe ENF în învățarea adulților [38].

Contribuții la fundamentarea sincronă a educației a avut profesorul și funcționarul superior UNESCO G. Văideanu, care a susținut conceptele învățare pe parcursul vieții, învățare la vârstele adulte, noile educații [51] – concepte bazate pe metodologia ENF.

Cercetătorii din Republica Moldova au contribuit la dezvoltarea ENF, în special a dimensiunii sale extrașcolare și a metodologiei interactiv-participative. Profesorul Vl. Guțu a coordonat procesul de elaborare a Cadrului de referință al educației și învățământului extrașcolar din Republica Moldova, a Curriculumului de bază: competențe pentru educația și învățământul extrașcolar, a coordonat Proiectul național „Cadrul conceptual, metodologic și managerial al educației nonformale în Republica Moldova” (2020-2023).

Profesorul N. Silistraru a fundamentat conceptele de etnopedagogie, pedagogie populară, ancorându-le în particularitățile educației naționale, cu accente pe importanța educației prin muncă, hărnicia, ca valoare, cultivare a tradițiilor de muncă; educația morală tradițională, mediul etnic al copiilor, autonomia, jocul, institutul familiei, al bunicilor; personalitatea profesorului în viziunea pedagogiei populare [50].

Prof. L. Cuznețov fundamentează educația parentală, pedagogia familiei, ca forme de ENF: familia ca proiect existențial și cultura educației familiale, educația familiei în contextul profesionalizării cadrelor didactice din perspectiva învățării pe tot parcursul vieții, parteneriatul și colaborarea școală–familie–comunitate, educația de calitate a copiilor și părinților [22].

Prof. V. Goraș-Postică, prin preocupările sale științifice, practica didactică universitară, de management al proiectelor și ca formatoare, a contribuit substanțial la fundamentarea și promovarea ENF în Republica Moldova, în special privind formarea profesională continuă a cadrelor didactice. Menționăm dimensiunile de cercetare: educația interculturală, învățarea și educația adulților, formarea cadrelor didactice, învățământul extrașcolar [31, 32].

Rezumăm că ENF este fundamentată ca „institut social”, „resursă de dezvoltare a capitalului uman”, „resursă de educație democratică / pentru democrație”, „diluând” asocierea acestei forme de educație doar cu sistemul de învățământ. Astfel, educația nonformală, este conceptualizată în familie, tradiții populare, activitatea de tineret, formarea profesională continuă a salariaților / dezvoltarea resurselor umane, învățarea și educația adulților.

Cercetătorii înaintază o triadă interpretativă pentru o înțelegere integrată a ENF în raport cu dinamica educației contemporane și cu nevoile diversificate ale societății actuale: ca sistem educațional, ca proces formativ și ca mediu (cadru) de învățare și dezvoltare personală.

„a) Educație nonformală ca sistem. Întrucât apariția educației nonformale a fost adesea asociată cu depășirea problemelor din cadrul sistemului educațional formal, educația nonformală a fost explicată ca un sistem având o anumită conexiune cu sistemul de educație formală. Potrivit lui S. Khawaja și B. Brennan [93, p. 78], abordarea este de valoare, deoarece oferă o înțelegere a noului sistem de ENF și a caracteristicilor speciale ale acestuia.

b) Educația nonformală ca proces se concentrează pe învățare ca și componentă centrală. P.H. Coombs și M. Ahmed [16, p. 232] sugerează că punctul de vedere centrat pe beneficiar al educației subliniază importanța studierii beneficiarilor și a nevoilor acestora înainte de a lua în considerare mijloace alternative de a răspunde acestor nevoi. Importanța educației nonformale ca proces este susținută de mai mulți cercetători, care pun accent pe participare și control [29, 30].

c) Educația nonformală drept cadru subliniază importanța unui climat informal în activitățile de educație nonformală. Programele de educație nonformală se desfășoară adesea în medii formale, cum ar fi sălile de clasă. Problema nu constă atât de mult în facilități (de ex: mobilierul inadecvat), dar se pune accent pe mai multă libertate, deschidere și flexibilitate în procesul de învățare. Un cadru flexibil și mai puțin structurat în domeniul ENF poate permite utilizarea proceselor, metodelor, strategiilor și tehnicilor de învățare tradiționale sau indigene” [8, pp. 33-34].

În concluzie, ENF reprezintă ca un pilon esențial al sistemului educațional, caracterizat prin autonomie, flexibilitate și incluziune, având un rol major în dezvoltarea personală și socială a copiilor. Pentru valorificarea deplină a potențialului ENF și pentru integrarea eficientă cu educația formală și informală, este necesară o clarificare conceptuală și terminologică riguroasă în cadrul politicilor educaționale din Republica Moldova.

În **Capitolul 2. Repere metodologice ale educației nonformale a copiilor în Republica Moldova**, demersul cercetării teoretice este orientat spre relevarea principiilor metodologice ale ENF a copiilor, a condițiilor de eficiență ale ENF a copiilor în Republica Moldova și spre fundamentarea Modelului pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova. Sunt sintetizate prevederile Codului educației privind ENF și ÎEȘ și determinate reperele metodologice ale ENF (Tabelul 2.1).

Tabelul 2.1. Repere metodologice ale ENF conform Codului Educației

EDUCAȚIA NONFORMALĂ ÎN REPUBLICA MOLDOVA	
Variabile	Descriere
Sistem de educație	Ansamblul instituțiilor și organizațiilor (educaționale, economice, politice, științifice, culturale, obștești), precum și al comunităților (familie, popor, națiune, grupuri profesionale, mass-media) care, în mod direct sau indirect, explicit sau implicit, realizează funcții educaționale, asigurând procesul de formare și dezvoltare a personalității în cadrul educației formale, nonformale și informale; Învățare pe tot parcursul vieții.
Educație nonformală	Certificare; Educația adulților; Calificări; Recunoașterea rezultatelor învățării anterioare din perspectiva învățării pe tot parcursul vieții.
Învățarea pe tot parcursul vieții	Contexte de educație formală, nonformală și informală; În contextul educației nonformale este învățarea integrată în cadrul unor activități planificate, cu obiective de învățare care nu urmează în mod explicit un curriculum; În contextul educației nonformale poate fi diferită ca durată, și învățarea pe tot parcursul vieții în contextul educației informale depind de intenția celui care învață și nu conduc în mod automat la certificarea cunoștințelor și competențelor dobândite; În contextul educației nonformale se poate realiza în următoarele instituții sau organizații: instituții extrașcolare; centre de îngrijire și protecție a copilului; întreprinderi; instituții culturale; asociații profesionale, culturale, sindicale; organizații nonguvernamentale; centre educaționale comunitare de drept public sau privat; alte organizații.

Ca rezultat al analizei documentelor normative, este determinat cadrul metodologic al ENF a copiilor în Republica Moldova. Sunt analizate Cadrul de referință al educației și învățământului extrașcolar din Republica Moldova (CREIE), Curriculum de bază: competențe pentru educația și învățământul extrașcolar și curricula pe domenii, profiluri, care oferă ansamblul de demersuri conceptuale, metodologice și praxiologice de dezvoltare a ENF, a educației și învățământului extrașcolar din Republica Moldova.

În acest sens, asigurarea curriculară a ENF, dar și a EIEȘ se confruntă cu o serie de *contradicții*, în viziunea noastră: între cerința unei structuri curriculare unitare și diversitatea contextelor locale; între nevoia de flexibilitate a conținuturilor și presiunea standardizării; între orientarea spre dezvoltarea competențelor generale și necesitatea specializării pe domenii; între libertatea creativă a cadrelor didactice și cadrul normativ impus; între ritmul rapid al schimbărilor socioculturale și capacitatea curriculumului de a se adapta în timp util.

Conchidem că procesul metodologic al ENF a copiilor presupune un parcurs organizat, coerent și ciclic, menit să asigure relevanța, eficiența și calitatea activităților educative desfășurate, în funcție de legitățile generale și specifice, principiile generale și specifice (de formare instituțională) ale educației și învățământului extrașcolar, domeniul și profilul în care se încadrează activitatea. Acest proces se desfășoară în cinci etape esențiale, aflate într-o relație de interdependență și continuitate: diagnosticul și identificarea intereselor, lansarea cercurilor și proiectarea programelor educaționale, implementarea activităților, evaluarea competențelor și îmbunătățirea continuă (Figura 2.2).

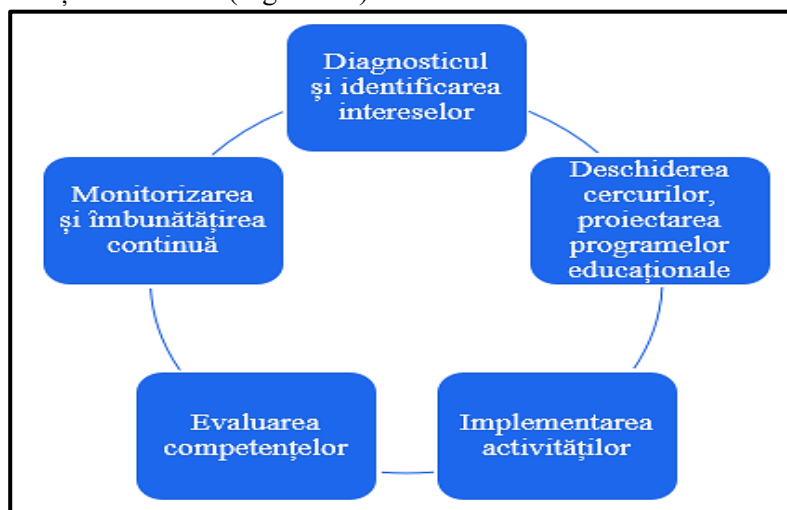

Fig. 2.2. Etapele esențiale ale procesului metodologic al ENFC extrașcolar

Condițiile de eficientizare a educației nonformale a copiilor în Republica Moldova analizate, argumentează opțiunea noastră pentru strategia de eficientizare, ca parte a lanțului de concepte specifice managementului calității în educație. Aceasta se fundamentează pe premisa că ENF a copiilor constituie expresia voinței și dorinței beneficiarilor de a rămâne în spațiul deschis al învățării și pe particularitatea temporală a procesului de eficientizare or, timpul constituie o resursă-cheie a ENF, fiind timp liber și personal [21, pp. 92-96].

Eficientizarea se referă la procesul de optimizare a resurselor, strategiilor și activităților pentru a obține rezultate maxime cu un consum minim de timp, energie și costuri. Acest concept poate fi aplicat în diverse domenii, precum educația, economia, managementul, tehnologia, dezvoltarea personală. Cercetătoarea A. Istrate-Ștefănescu specifică: „Prin eficientizare am consemnat caracteristica unei entități de a produce efectul așteptat sau a unei activități de a ajunge la rezultate utile sau bune, acceptând viziunea clasică asupra eficienței, potrivit căreia se pune accentul pe efectele înregistrate. Eficiența este raportată la situația actuală, iar eficacitatea vizualizează lucrurile pe termen mai lung. Ambii termeni, de eficiență și eficacitate, nu sunt noi, fiind folosiți încă din antichitate. Ambele cuvinte provin din latină: eficiența derivă din *efficere* (a efectua), iar eficacitatea din *efficax-efficacis* (care are efecte dorite). În felul acesta, în sens larg, putem aprecia eficiența absolută ca pe o calitate a unei activități, acțiuni sau a unei entități de a produce efecte pozitive. Această eficiență nu presupune compararea efectelor (directe sau conexe) cu eforturile. În sens îngust, raportul efort/efect este susceptibil de comparație. Natura eforturilor și efectelor se reflectă asupra caracterului eficienței” [36, p. 104].

În termeni generali, acțiunea de a eficientiza include un șir de procese: optimizare, raționalizare, automatizare, creștere a performanței, reducere a pierderilor. În educație, acțiunea de a eficientiza vizează optimizarea proceselor de predare-învățare-evaluare, creșterea calității actului educațional, utilizarea eficientă a resurselor disponibile, astfel încât să se asigure un impact maxim asupra formării elevilor și dezvoltării competențelor acestora. Acest proces presupune:

- ✓ Modernizarea metodelor didactice prin integrarea strategiilor interactive și a tehnologiilor educaționale pentru a spori implicarea elevilor.
- ✓ Personalizarea învățării prin adaptarea conținuturilor și metodelor la nevoile, ritmul și stilul fiecărui elev.
- ✓ Evaluarea continuă și formativă prin monitorizarea progresului elevilor și ajustarea strategiilor educaționale în funcție de rezultatele obținute.
- ✓ Optimizarea gestionării resurselor prin utilizarea rațională a timpului, materialelor și infrastructurii educaționale pentru a sprijini un proces de învățare eficient.
- ✓ Creșterea accesibilității educației prin dezvoltarea unor politici și programe care să asigure incluziunea tuturor categoriilor de elevi, indiferent de condițiile socio-economice.

Conform Strategiei de dezvoltare „Educație 2030”, „problema privind eficiența educației nonformale în Republica Moldova trebuie privită din două perspective: educația nonformală a elevilor, realizată prin învățământul extrașcolar; educația nonformală a tinerilor și a adulților realizată prin formarea profesională și generală continuă (formarea culturii generale / dezvoltarea personală)” [53].

În baza datelor statistice și datelor din Raportul „Evaluarea cuprinzătoare a sectorului educațional din Republica Moldova” (2019), sunt determinate aspectele problematice ale ENF a copiilor și acțiunile de eficientizare:

- ✓ „în ultimii zece ani, s-a înregistrat o ușoară creștere a numărului de elevi implicați în activități de educație nonformală. Totodată, procentul acestora, în raport cu numărul total de copii/elevi, rămâne a fi mic – cca 20-30%;
- ✓ în aceeași perioadă, a crescut nesemnificativ numărul centrelor de creație – de la 46 în anul 2010 până la 49 în 2021; totodată și cel al școlilor de muzică, arte și arte plastice – de la 112 în 2010 la 118 în 2021, astfel fiind create condiții de sporire a numărului de copii încadrați;
- ✓ rețeaua națională a centrelor de tineret creată de Ministerul Educației și Cercetării în 2017, cu sprijinul partenerilor de dezvoltare, activează în 22 de raioane și municipalități (în mai mult de 40 de comunități). Pe lângă sprijinul acordat tinerilor în implicarea civică și participarea la procesul decizional la nivel local, oferă o serie de programe/servicii prin aplicarea metodelor de educație nonformală în desfășurarea unor astfel de activități;
- ✓ problema cadrelor didactice rămâne a fi acută pentru educația și învățământul extrașcolar, care nu este suficient de atractiv, fapt ce impune angajarea specialiștilor fără studii psihopedagogice. De menționat că

în Republica Moldova nu există un sistem funcțional de formare inițială și continuă a cadrelor didactice pentru educația și învățământul extrașcolar.

Managementul educației și învățământului extrașcolar este inefficient, în mare parte, din mai multe considerente: apartenența instituțiilor de educație și învățământ extrașcolar la diferiți fondatori, lipsa unui concept clar de gestionare a acestui subsistem etc.” [Apud 53].

În atare context, prezentăm o sinteză a eficientizării ENF a copiilor (Tabelul 2.2).

Tabelul 2.2. Sinteza lanțului cauză–efect–rezultat privind eficientizarea ENF a copiilor, în concordanță cu Strategia „Educația 2030”

Factori cauzali	Consecințe și riscuri	Rezultatele scontate în urma realizării Obiectivului general 2
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Lipsa unor politici clare în domeniul educației extra-școlare relevante și coerente educației formale a elevilor; ✓ Inexistența unui concept modern de management al educației nonformale; ✓ Nivel insuficient de inter-acțiune a diferitor sectoare care au în subordine instituții de educație nonformală; ✓ Nivel scăzut de profesionalizare a cadrelor didactice din sistemul respectiv. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Sistem de educație nonformală ne-consolidat și puțin receptiv la nevoile, interesele și opțiunile unui număr mare de elevi; ✓ Periclitarea procesului de dezvoltare a personalității elevilor și a calității sistemului de educație în gene-ral. 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Va crește numărul de elevi, inclusiv al celor cu nevoi speciale cuprinși în activitățile educației extrașcolare până la 60-70%; ✓ Va crește cu 40% numărul de instituții ce prestează servicii de educație extrașcolară până în anul 2030; ✓ Până în anul 2030 toate instituțiile de învățământ extrașcolar vor fi asigurate cu cadre didactice, maeștri, antrenori etc. cu cel puțin 90%; ✓ Vor fi asigurate condiții de educație, inclusiv de educație fizică a unei generații sănătoase, nonvulnerabile, cu reziliență psihoemoțională și deprinderi de viață dezvoltate.

Am dezagregat factorii cauzali ai situației constatate în Strategia „Educație 2030”: „Sistemul (subsistemul) educației nonformale nu asigură, în mare parte, necesitățile și opțiunile elevilor, tinerilor (și ale adulților)” [53], în următoarele direcții esențiale de acțiune strategică, în vederea eficientizării ENF a copiilor, prezentate în figura 2.3:

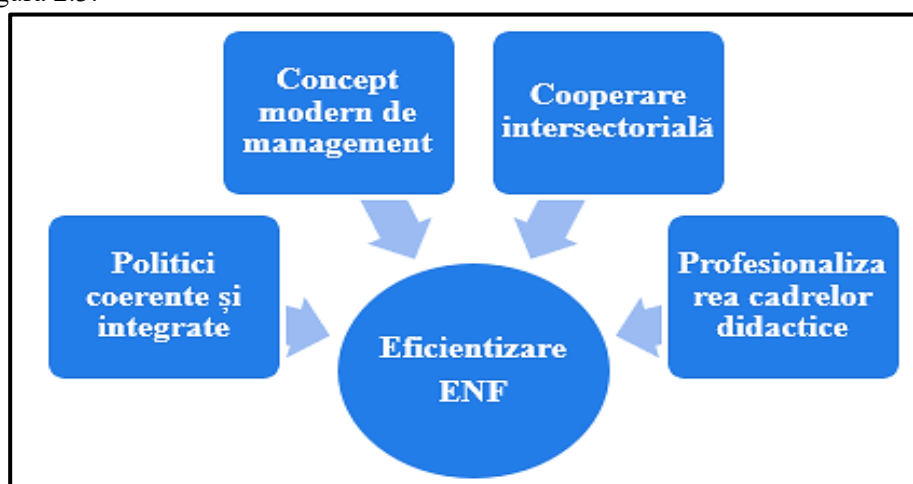

Fig. 2.3. Direcții esențiale de acțiune strategică pentru eficientizarea ENF a copiilor

Potrivit Strategiei „Educația 2030”, pentru realizarea acestor direcții de acțiune, care vor asigura eficientizarea ENF a copiilor, urmează a fi întreprinse următoarele acțiuni (Tabelul 2.3):

Tabelul 2.3. Acțiuni strategice pentru eficientizarea ENF a copiilor în Republica Moldova

Nr.	Acțiuni strategice	Procese operaționale
1.	Elaborarea și implementarea unor politici coerente și integrate	crearea unui cadru legislativ clar care să asigure complementaritatea dintre educația formală și cea extrașcolară; stabilirea unor standarde și ghiduri metodologice care să sprijine dezvoltarea programelor extrașcolare relevante; creșterea finanțării și sprijinului instituțional pentru inițiativele educaționale nonformale.

2.	Dezvoltarea unui concept modern de management al educației nonformale	crearea unor structuri de guvernare eficiente pentru instituțiile de educație extrașcolară; introducerea unor mecanisme de evaluare și îmbunătățire continuă a programelor educaționale; digitalizarea și diversificarea ofertelor educaționale pentru a răspunde nevoilor actuale ale copiilor și tinerilor;
3.	Îmbunătățirea cooperării intersectoriale în domeniul educației nonformale	dezvoltarea parteneriatelor între instituțiile de învățământ, ONG-uri, autorități locale și sectorul privat pentru susținerea programelor extrașcolare; crearea unor rețele de colaborare și schimb de bune practici între instituțiile care oferă educație nonformală. promovarea unor politici intersectoriale care să sprijine integrarea educației extrașcolare în dezvoltarea comunităților.
4.	Creșterea nivelului de profesionalizare a cadrelor didactice din educația extrașcolară	organizarea de cursuri de formare și perfecționare pentru cadrele didactice implicate în ENF. introducerea unor programe de mentorat și schimb de experiență pentru îmbunătățirea competențelor pedagogice. oferirea unor stimulente financiare și profesionale pentru atragerea și menținerea specialiștilor în acest domeniu.

Aceste priorități și acțiuni strategice țintesc în creșterea eficienței ENF a copiilor atât la nivel de sistem, cât și la nivel de proces. Un aspect esențial al acestui capitol îl constituie conceperea și fundamentarea *Modelului pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova: un cadru flexibil, adaptiv, participativ, accesibil (FAPA)*, prezentat în figura 2.4:

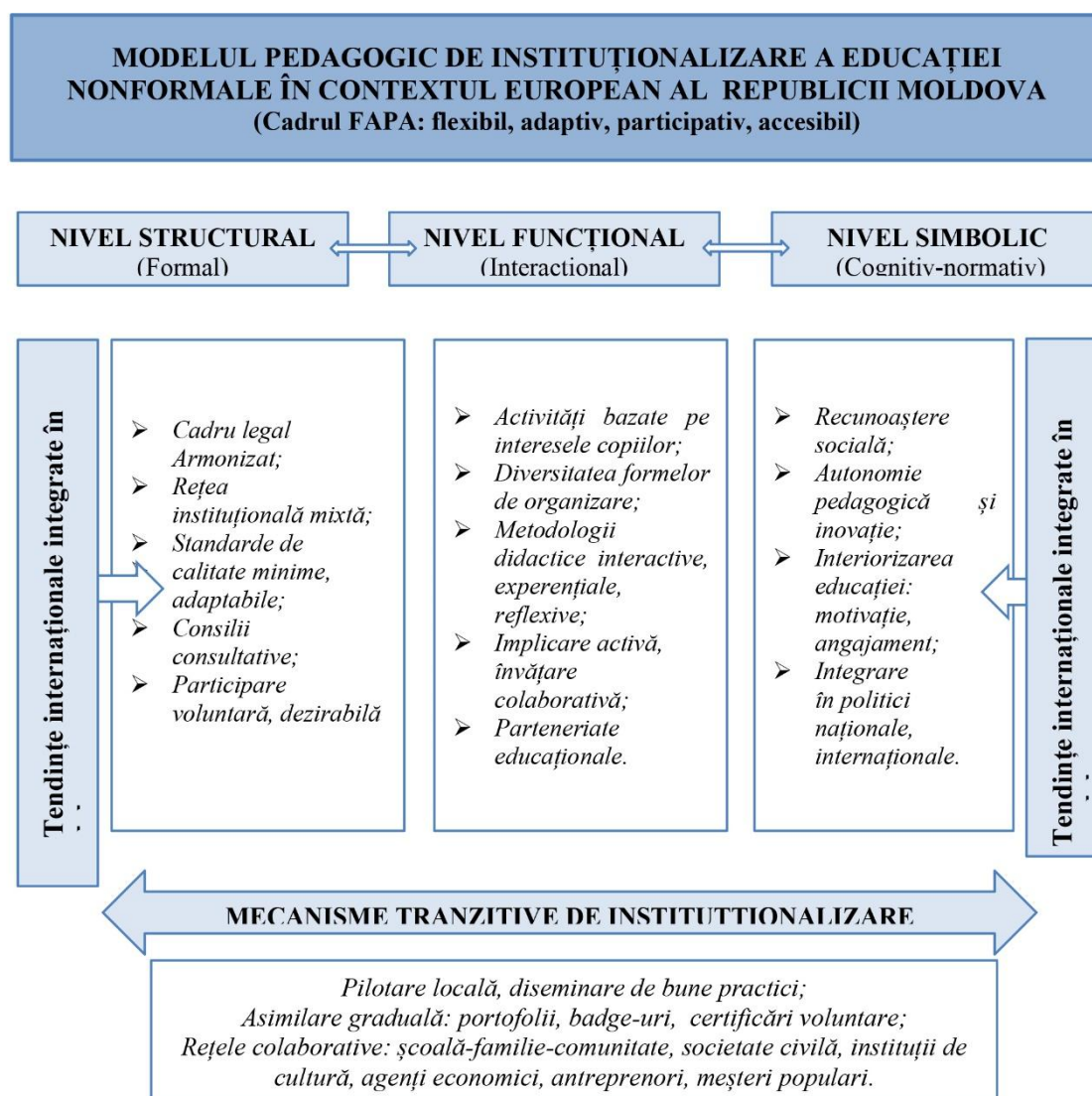

Figura 2.4. Modelul pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova: un cadru flexibil, adaptiv, participativ, accesibil (FAPA)

Modelul este conceptualizat ca un cadru complex și integrator, compus din trei nivele interdependente, mecanisme tranzitive de instituționalizare și tendințe internaționale integrate care reflectă o viziune holistică asupra educației nonformale. Modelul propus se sprijină pe următoarele fundamente teoretice:

a) *Neoinstituționalismul* (J. W. Meyer) [Apud 42]. Educația este înțeleasă nu doar ca un mecanism de transfer de cunoștințe, ci ca o instituție socială care reproduce norme, simboluri și legitimează valori. ENF poate fi astfel abordată ca o formă de educație deja „instituționalizată” cultural, dar insuficient valorizată administrativ.

b) *Tranziția instituțională* (L. M. Pop) [42]. Instituțiile nu se nasc exclusiv prin norme juridice formale, ci și prin interacțiuni sociale repetate, prin discurs, adaptare locală și legitimitate internă. ENF și EÎE se instituționalizează „din-aproape-în-aproape”, mai degrabă prin practici educaționale și recunoaștere socială, decât prin constrângeri administrative.

c) *Tezele umanismului educațional* (C. Rogers, A. Maslow) [47]. Formabilul – copil, tânăr sau adult – este actorul principal al procesului educațional. Instituționalizarea ENF a copiilor trebuie să se bazeze pe interesele, motivațiile și participarea liberă a acestuia, nu pe constrângeri formale rigide.

d) *Determinism etnocultural și istoric* (N. Silistraru, V. Volcov) [48,51]. Această teorie, argumentată de noi, din perspectiva a trei etape în evoluția ENF a copiilor și a învățământului extrașcolar, permite înțelegerea instituționalizării ca un proces tranzitiv și adaptiv, influențat de contexte istorice, structuri politice și cadre culturale, care a evoluat de la forme spontane și comunitare la structuri organizate, apoi către modele democratice, descentralizate și participative.

Modelul creează premise pentru realizarea următoarelor *funcții ale ENF*:

- ✓ *Funcții formative*: dezvoltarea potențialului cognitiv, afectiv și acțional; formarea unor abilități de leadership, cooperare și creativitate.
- ✓ *Funcții sociale*: adaptare socio-culturală, integrare, incluziune educațională, reducerea inegalităților, abandonului școlar.
- ✓ *Funcții compensatorii*: adresarea nevoilor elevilor cu dificultăți, completarea deficiențelor EF.
- ✓ *Funcții recreative și de socializare*: organizarea timpului liber într-un mod valoros și educativ.
- *Nivelele instituționalizării*
- ✓ Microstructural, la nivel de instituție.
- ✓ Macrostructural, la nivel de sistem.
- *Procesul de instituționalizare* este un proces gradual, tranzitiv, cu caracter emergent, care presupune:
 - ✓ recunoașterea socială a ENF ca dimensiune esențială a educației integrale;
 - ✓ unificarea terminologiei aplicate ENF în diferite documente;
 - ✓ interconectarea cu sistemul educațional formal, fără a-i prelua rigiditățile;
 - ✓ integrarea în sistemele de raportare, evaluare și asigurare a calității, prin indicatori specifici ENF (impact social, dezvoltare personală, implicare civică etc.).

Instituționalizarea proceselor la nivel de instituție prevede integrarea acestora la nivelul managementului instituțional (microstructural):

Fig. 2.5. Procesele managementului instituțional în ENF a copiilor

Din perspectiva neoinstituționalismului, analiza modelului de instituționalizare relevă modul în care structurile, normele și practicile sociale modelează organizarea, funcționarea și recunoașterea ENF a copiilor. Or, integrarea acestei perspective teoretice facilitează înțelegerea mecanismelor prin care educația nonformală devine parte integrantă a unui sistem social mai amplu, exercitând și, la rândul său, resimțind influențe reciproce. Gradul și forma instituționalizării sunt determinate de factori precum nevoia socială emergentă, presiunile politice și economice, recunoașterea culturală și suportul organizațional. *Modelul de instituționalizare a educației nonformale (ENF) a copiilor, în contextul european al Republicii Moldova*, conceptualizează un cadru flexibil, adaptiv, participativ și accesibil și reflectă o viziune holistică asupra educației nonformale.

În **Capitolul 3. Abordări praxiologice privind educație nonformală a copiilor în Republica Moldova**, este prezentat de manieră analitică experimentul pedagogic prin studiul de caz asupra instituționalizării ENF, sunt identificate aspectele relevante ale studiului în baza anchetei prin chestionar, se analizează valorile constatative și de control în domeniul ENF a copiilor, Proiectul de eficientizare a instituționalizării ENF.

Demersul praxiologic a inclus analiza premiselor de implementare a *Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF a copiilor* și operaționalizarea acestuia, în vederea asigurării relevanței, fezabilității și sustenabilității instituționalizării ENF a copiilor, în concordanță cu exigențele contextului educațional actual.

Pentru desfășurarea studiului de caz, a fost elaborat Protocolul studiului de caz „Instituționalizarea ENF la Centrul Republican pentru Copii și Tineret ARTICO, prezentat în anexele tezei, iar pentru evaluarea instituționalizării ENF în cadrul Centrului ARTICO, bazat pe Modelul FAPA, a fost elaborat un instrument de evaluare care include patru dimensiuni, fiecare cu indicatori concreți și o grilă simplificată de evaluare (Tabelul 3.1). Instituționalizarea ENF în Republica Moldova, cu exemplul elocvent al CRCT ARTICO, reflectă o transformare profundă în abordarea educației ca proces incluziv, creativ, centrat pe nevoile copilului și tânărului, deschis spre colaborare și parteneriate. ARTICO este un model de sinergie instituțională și de inovație educațională în context național.

Tabelul 3.1. Grilă de evaluare pentru fiecare dimensiune

Scor mediu	Interpretare
4,5 – 5,0	<i>Excelent</i> – Dimensiunea este foarte bine integrată în activitatea centrului
3,5 – 4,4	<i>Bun</i> – Dimensiunea este prezentă și funcțională, dar cu potențial de îmbunătățire
2,5 – 3,4	<i>Satisfăcător</i> – Dimensiunea este parțial integrată, necesită atenție și ajustări
1,5 – 2,4	<i>Nesatisfăcător</i> – Dimensiunea este slab reprezentată sau inexistentă
1,0 – 1,4	<i>Critic</i> – Dimensiunea lipsește sau este complet nefuncțională

Instrumentul de evaluare a instituționalizării ENF (Tabelul 3.2), elaborat în baza Modelului pedagogic FAPA, a fost aplicat la nivelul CRCT ARTICO prin analiza documentară, conform indicatorilor și a focus grupurilor cu cadrele manageriale și didactice.

Tabelul 3.2. Instrument de evaluare a instituționalizării ENF – Modelul FAPA

Dimensiune	Indicatori	Descriere	Scor (1-5)	Comentarii
F – Flexibil	Adaptabilitatea programelor	Programele se ajustează la nevoile și interesele specifice ale copiilor.	5	<i>Excelent</i> – Dimensiunea este foarte bine integrată în activitatea centrului
	Diversitatea modalităților de implicare	Sunt oferite multiple forme de participare și activități adaptate nivelului de pregătire.	5	
	Orar flexibil	Programele permit variații de timp pentru participare (<i>după-amiază, weekend, vacanțe</i>).	5	
A – Adaptiv	Răspunsul la schimbări sociale și tehnologice	Centrul actualizează rapid metodele și conținutul educațional.	5	<i>Bun</i> – Dimensiunea este prezentă și funcțională, dar cu potențial de îmbunătățire
	Formarea continuă a personalului	Există programe periodice de dezvoltare profesională pentru cadrele didactice și facilitatorii.	3	
	Ajustarea metodologiilor	Se aplică metode interactive și experiențiale, ajustate contextului actual.	5	

P – Participativ	Implicarea beneficiarilor în decizii	Copiii și tinerii sunt consultați și influențează activitățile și conținutul.	5	<i>Excelent – Dimensiunea este foarte bine integrată în activitatea centrului</i>
	Colaborarea cu comunitatea și partenerii	Există parteneriate active cu ONG-uri, părinți, autorități locale etc.	4	
	Promovarea culturii dialogului	Se încurajează schimbul de opinii, colaborarea și implicarea activă a tuturor părților.	5	
A – Accesibil	Accesibilitatea fizică și financiară	Locația este ușor accesibilă, iar participarea este gratuită sau la costuri reduse.	5	<i>Excelent – Dimensiunea este foarte bine integrată în activitatea centrului</i>
	Incluziunea socială	Se asigură spații și condiții pentru toate categoriile de copii/tineri, inclusiv cei cu nevoi speciale.	4	
	Atmosfera prietenoasă și sigură	Mediul este primitor, sigur și stimulează exprimarea liberă și creativă.	5	

Analiza datelor realizată de noi evidențiază un grad ridicat de instituționalizare și o implementare consistentă a principiilor acestui model, cu performanțe remarcabile în majoritatea dimensiunilor analizate (Figura 3.1.). Centrul ARTICO prezintă un model de integrare a principiilor ENF, având o bază solidă pentru validarea praxiologică a Modelului FAPA și pentru eficientizarea ENF.

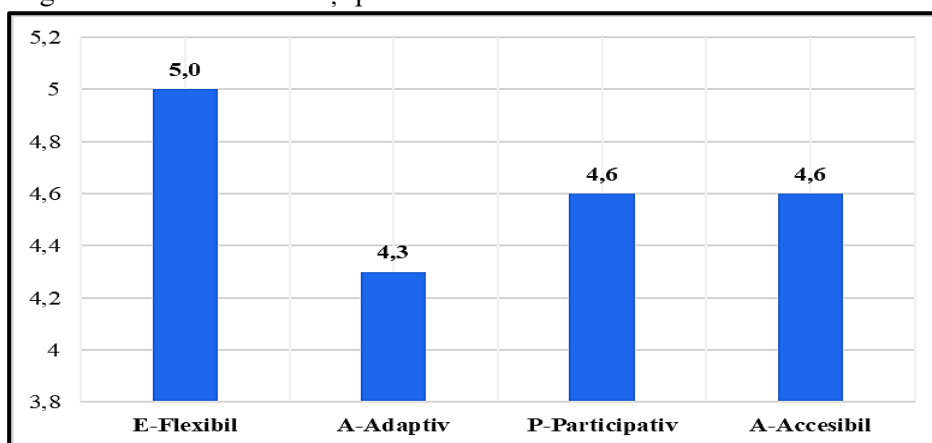

Fig. 3.1. Rezultatele instrumentului de evaluare a instituționalizării ENF – Modelul FAPA

Demersul praxiologic constatativ a avut drept scop identificarea resurselor instituționale și a nevoilor specifice ale beneficiarilor educației nonformale, prin explorarea activității Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO. În acest sens, cercetarea a urmărit evaluarea managementului instituțional, analiza percepțiilor cadrelor manageriale și didactice privind asistența metodologică oferită de ARTICO, determinarea nivelului de satisfacție al copiilor față de activitățile educaționale, precum și identificarea nevoilor de formare profesională continuă a personalului didactic din domeniul învățământului extrașcolar.

Pentru realizarea obiectivelor, au fost aplicate cinci chestionare, adresate diverselor grupuri țintă. La etapa a III-a a cercetării experimentale, a fost elaborat și implementat Proiectul de eficientizare a instituționalizării ENF și evaluat impactul acestuia asupra beneficiarilor ca instrument de validare a Modelului pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova.

Diversitatea grupurilor-țintă și nivelul diferit de specializare al acestora în raport cu problema investigată au constituit argumente pentru aplicarea anchetei pe bază de chestionar. În legătură cu obiectivele stabilite, am elaborat cinci chestionare scrise și un formular de evaluare analizate mai jos.

Chestionarele relevă două aspecte ale cercetării:

- Perceptiv și apreciativ;
- Identificarea nevoilor de formare profesională continuă a cadrelor didactice din învățământul extrașcolar.

Populația investigată. Eșantionul cercetării a fost selectat prin metoda stratificată, pentru a acoperi diversitatea grupurilor-țintă (manageri, cadre didactice, copii, părinți). În total, la cercetarea cantitativă, în bază de anchetă prin chestionar au participat 520 subiecți: cadre manageriale din cadrul Centrului Republican pentru

Copii și Tineret ARTICO – 6 respondenți/respondente; cadre manageriale și didactice ale instituțiilor de învățământ extrașcolar la nivel național (centre de creație, școli de arte – 141 respondenți/respondente; beneficiari direcți și indirecți ai instituției (copii, părinți) – 373 respondenți.

Prin Chestionarul pentru cadrele manageriale din cadrul Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO, aplicat în perioada 13-20 martie 2023, am identificat opiniile cadrelor manageriale din cadrul CRCT ARTICO cu privire la realizarea obiectivelor prioritare ale managementul educației extrașcolare în cadrul instituției (Figura 3.2).

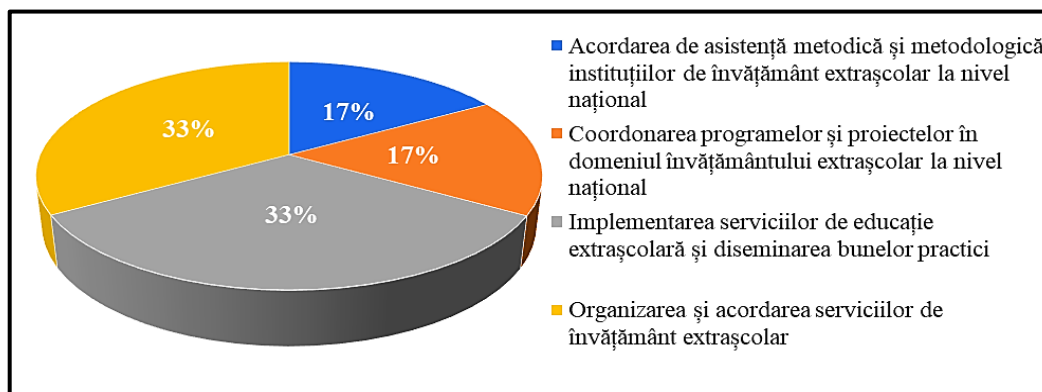

Fig. 3.2. Obiectivele prioritare ale CRCT ARTICO

Partea a II-a a Chestionarului pentru cadrele manageriale din cadrul Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO se referă la beneficiari și parteneriate, iar întrebările sunt formulate din perspectiva serviciilor educaționale: Cum apreciați serviciile oferite de Centrul Republican pentru Copii și Tineret beneficiarilor săi: autorități publice locale, instituții de învățământ extrașcolar, cadre didactice și specialiștii în domeniu, tineri, copii. Respondenții/respondentele au apreciat că serviciile oferite de Centrul Republican pentru Copii și Tineret ARTICO autorității publice locale sunt în conformitate cu cadrul legal (Figurile 3.3. și 3.4).

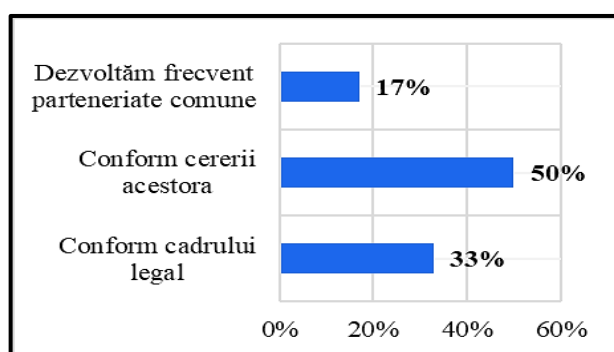

Fig. 3.3. Serviciile prestate instituțiilor

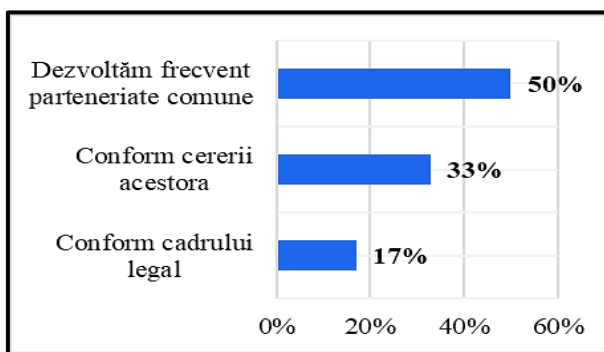

Fig. 3.4. Serviciile prestate cadrelor didactice și specialiștilor în domeniu

Potrivit opiniilor participanților la anchetă, serviciile oferite de CRCT ARTICO centrelor de creație sunt conform solicitărilor acestora (50%), conform cadrului legal (33%) și în bază de parteneriate dezvoltate (17%).

În scopul identificării percepției asistenței metodice și metodologice instituțiilor de învățământ extrașcolar din țară, acordată de Centrul Republican pentru Copii și Tineret ARTICO, a fost aplicat online, în perioada 10-25 aprilie 2023, Chestionarul pentru cadrele manageriale și didactice ale instituțiilor de învățământ extrașcolar din Republica Moldova. La chestionare au participat 71 respondenți/respondente, dintre care 66% – cadre manageriale și didactice din centre de creație și 34% – din școlile de arte. 60% dintre respondenți/respondente sunt cadre didactice, iar 42% – cadre manageriale.

Chestionarul include 17 întrebări, având opțiuni de răspuns și întrebări deschise. În opinia respondenților, prioritățile strategice ale Centrului ARTICO, la etapa actuală sunt (Figura 3.5):

- acordarea asistenței metodice instituțiilor de învățământ extrașcolar la nivel național;
- coordonarea programelor și proiectelor în domeniul învățământului extrașcolar;
- organizarea și acordarea serviciilor de învățământ extrașcolar.

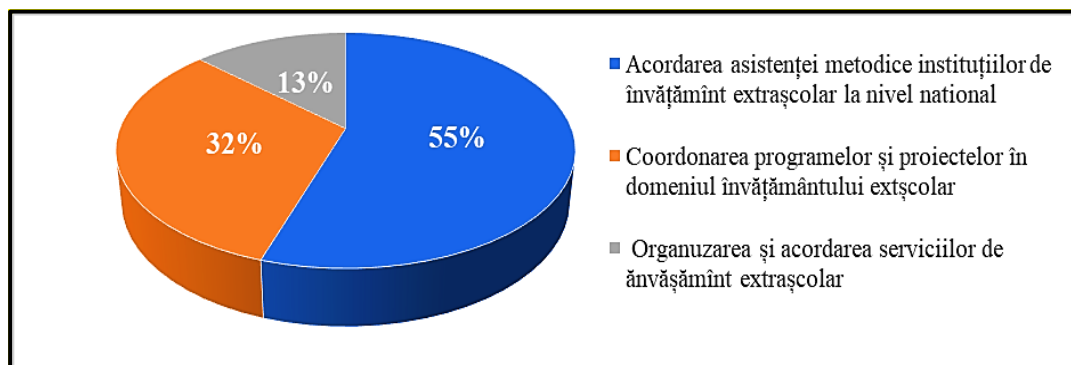

Fig. 3.5. Prioritățile strategice ale CRCT ARTICO, la etapa actuală

Pentru un management mai eficient al educației și învățământului extrașcolar la etapa actuală, respondenții au propus:

- ✓ Dezvoltarea resurselor umane și instituționale prin crearea centrelor metodice la nivel regional;
- ✓ Asigurarea normativă a domeniului;
- ✓ Extinderea ofertelor de formare profesională continuă prin organizarea cursurilor de formare;
- ✓ Delimitarea responsabilităților privind finanțarea învățământului extrașcolar între autoritățile publice de nivel I, II, III;
- ✓ Elaborarea unor politici clare în domeniul educației extrașcolare.

La o analiză interconectată a propunerile beneficiarilor și a *Modelului pedagogic de instituționalizare a educației nonformale FAPA (Flexibil, Adaptiv, Participativ, Accesibil)*, obținem o hartă clară a modului în care feedbackul lor întărește și validează dimensiunile modelului (Tabelul 3.3).

Tabelul 3.3. Taxonomia propunerilor beneficiarilor din perspectiva Modelului FAPA

Dimensiune	Propunerile beneficiarilor
F – Flexibil	Diversificarea cercurilor (<i>dans, sport, limbi străine, instrumente muzicale</i>), organizarea activităților în vacanțe, weekend, după-amiază, excursii, tabere, schimburi de experiență naționale și internaționale, concursuri, festivaluri, concerte (inclusiv internaționale) etc.
A – Adaptiv	Integrarea educației pozitive și a consultațiilor psihologice, programe de formare pentru cadrele didactice, motivarea personalului prin salarii și recunoaștere, activități interactive moderne (<i>pauze atractive, utilizarea extinsă a tehnologiei</i>) etc.
P – Participativ	Activități pentru părinți în perioada de așteptare, activități comune copii–părinți–profesori, ședințe <i>părinte–profesor</i> și implicarea copiilor în evaluări scenice, promovarea culturii dialogului prin feedback regulat și motivațional etc.
A – Accesibil	Gratuitatea sau costuri reduse pentru activități, spații și condiții mai bune (renovări, vestiare, săli dotate), echipamente și instrumente muzicale noi, uniforme pentru dans, parcare pentru părinți, sală de așteptare și spații prietenoase, incluziune pentru toți copiii, inclusiv cei cu nevoi speciale etc.

Prin *Chestionarul de evaluare a satisfacției copiilor privind activitățile de ENF*, aplicat în cadrul activității cercurilor, a fost identificat nivelul de satisfacție al copiilor. Întrebările chestionarului au fost elaborate din perspectiva dimensiunilor FAPA ale Modelului pedagogic.

O întrebare legată de flexibilitate vizează orarul activităților. 60% dintre copii au menționat că orarul activităților de ENF li se potrivește foarte mult, 20% – destul de mult, iar 20% dintre copii ar avea obiecții la orarul activității. În același sens, 60% dintre copii susțin că activitățile se schimbă și se îmbunătățesc după noile idei și tehnologii de obicei sau întotdeauna, iar 20% susțin că îmbunătățirile se produc uneori sau rareori (Figura 3.6). Majoritatea copiilor (95%) susțin că profesorii conducătorii de cercuri învață destul de des și foarte mult lucruri noi pentru a lucra mai bine cu ei (Figura 3.7).

Rezultatele chestionării relevă un înalt nivel de satisfacție a copiilor față de activitățile de educație nonformală organizate de CRCT ARTICO. Modelul pedagogic FAPA este perceput de copii ca fiind funcțional și eficient, în special prin relevanța programelor, implicarea cadrelor didactice, metodele atractive de învățare și climatul de siguranță și dialog deschis. Aspectul ce necesită atenție sporită rămâne accesibilitatea sediului.

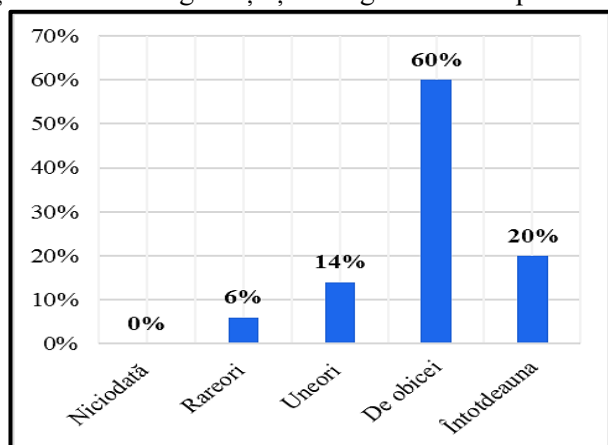

Fig. 3.6. Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Activitățile se schimbă și se îmbunătățesc după noile idei și tehnologie?”

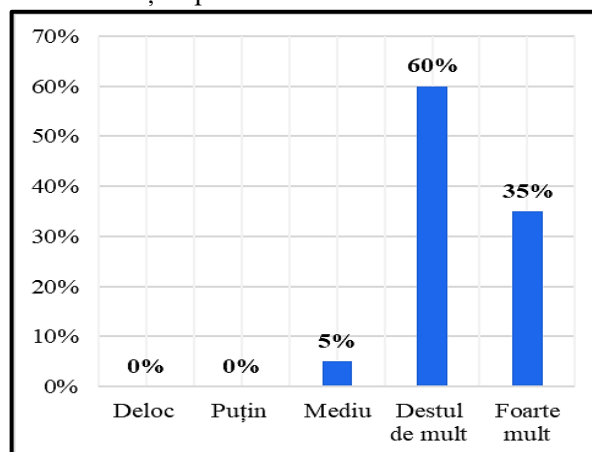

Fig. 3.7. Distribuția răspunsurilor la întrebarea „Profesorii, conducătorii de cercuri învață lucruri noi pentru a lucra mai bine cu voi?”

Într-o identificare a suportului metodologic, informativ și de asistență metodică instituțiilor de învățământ extrașcolar și cadrelor didactice, în luna martie 2023, Centrul Republican pentru Copii și Tineret ARTICO a inițiat un studiu al nevoilor de formare profesională continuă a cadrelor didactice din domeniul învățământului extrașcolar, în baza Chestionarului de identificare a problemelor/chestiunilor de formare profesională a cadrelor didactice din domeniul învățământului extrașcolar, aplicat online în luna martie 2023. Chestionarul a fost completat de 70 cadre didactice din centre de creație și școli de arte/muzică și arte plastice din țară, printre care 50% din zona de nord, 34% din zona de centru, 16% din zona de sud a Republicii Moldova. 51% dintre respondenți/respondente reprezintă centrele de creație ale copiilor și tinerilor și 50% – școlile de arte/muzică și arte plastice.

Cu referire la nevoile de formare profesională continuă, cadrele didactice din învățământul extrașcolar au specificat mai multe subiecte pentru formare profesională, sintetizate în Tabelul 3.4:

Tabelul 3.4. Nevoi de formare ale cadrelor didactice din învățământul extrașcolar

Nr. d/o	Domenii	Module
1.	Politici și Legislație	Cadrul normativ al educației și învățământului extrașcolar.
2.	Management educațional și instituțional	<ul style="list-style-type: none"> • Planificarea procesului educațional; • Specificul proiectării, organizării și evaluării activității extracurriculare, • Proiectarea în cercurile pe interese; • Proiectarea anuală a activității instituției; • Debutantul în educația extrașcolară; • Implementarea curriculumului la disciplinele din cadrul școlilor de arte; • Proiectarea de lungă durată / de scurtă durată; • Fișa de autoevaluare a cadrului didactic din învățământul extrașcolar; • Acreditarea instituțiilor extrașcolare; • Organizarea taberelor de vară; • Metode, schimb de experiență în lucru cu părinții; • Elaborarea și gestionarea registrelor electronice ale activităților cercurilor; • Implementarea Curriculumului de bază al educației și învățământului extrașcolar; • Proiectarea didactică a activității cercurilor după domenii și profiluri; • Taxonomia competențelor.

3.	Didactica generală și a specialității	<ul style="list-style-type: none"> • Didactica specialității specifică domeniului extrașcolar, managementul curriculumului, proiectarea de lungă durată, proiectarea activităților, gestionarea emoțiilor, motivația dezvoltării continue etc. • Organizarea acțiunilor sportive în complex cu acțiuni culturale (muzică, dans, arte plastice etc.); • Procesul de atestare a cadrelor didactice; • Abordări STEAM; • Metode și strategii de predare–învățare–evaluare; • TIC în educația și învățământul extrașcolar; • Elaborarea și utilizarea metodelor practice în cadrul evaluării rezultatelor copiilor; • Tehnici de elaborare a scenariilor: festival, concurs; • Metode interactive de lucru specifice activității cercurilor pe interese.
4.	Psihopedagogie	<ul style="list-style-type: none"> • Relațiile elev–profesor, psihopedagogia muzicii, schimb de experiență; • Psihologia învățării.

Cadrele didactice preferă ca activitățile de formare să fie organizate la nivel național circa 42%, regional – circa 30%, local – circa 28%. Rezultatele obținute relevă un angajament fidel al instituției față de misiunea sa educațională și o deschidere continuă spre perfecționare. Răspunsurile participanților subliniază aprecierea serviciilor oferite, în special a diversității activităților extrașcolare și implicarea în dezvoltarea profesională a cadrelor didactice. Totodată, studiul relevă un potențial valoros de consolidare a participării active a copiilor și părinților în definirea ofertelor educaționale. Cercetarea contribuie nu doar la diagnosticarea situației actuale, ci și la fundamentarea unor direcții strategice de dezvoltare instituțională, orientate spre calitate, inovație, incluziune.

După aplicarea chestionarelor, au fost identificate opiniile angajaților CRCT ARTICO, ale managerilor și cadrelor didactice din instituțiile de învățământ extrașcolar, precum și ale beneficiarilor direcți ai programelor, privind aspectele esențiale ale organizării și funcționării educației nonformale. Aceste opinii au fost analizate în corelație cu atribuțiile Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTIC – instituție desemnată pentru acordarea asistenței metodice și metodologice, coordonarea programelor și proiectelor educaționale extrașcolare la nivel național, precum și în diseminarea bunelor practici în domeniul educației nonformale. Analiza datelor, realizată în corelație cu Modelul FAPA (Flexibil, Adaptiv, Participativ, Accesibil), a confirmat gradul înalt și de implementare a principiilor acestui model în cadrul CRCT ARTICO. Rezultatele demonstrează că structura și procesele educaționale promovate de centru se aliniază cerințelor paradigmatică contemporane ale educației nonformale, evidențiind un nivel sporit de flexibilitate organizațională, capacitate de adaptare la nevoile beneficiarilor, implicare participativă și accesibilitate educațională pentru diverse categorii de copii.

Astfel, datele obținute confirmă *ipoteza de cercetare*, potrivit căreia educația nonformală în contextul european al Republicii Moldova devine eficientă și sustenabilă dacă este fundamentată epistemologic și metodologic, racordată la abordările internaționale și transpusă într-un model pedagogic de instituționalizare adaptat contextului Republicii Moldova. Modelul FAPA s-a dovedit a fi un cadru conceptual și operațional viabil, capabil să orienteze procesul de modernizare și dezvoltare a instituțiilor de educație nonformală, asigurând coerența dintre misiunea educativă, nevoile sociale și politicile educaționale actuale.

În concluzie, rezultatele cercetării evidențiază că instituționalizarea educației nonformale prin Modelul FAPA oferă premise solide pentru consolidarea unui sistem extrașcolar eficient, inovativ și incluziv.

Dimensiunea formativă a Proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale a copiilor a avut scopul de a elabora și aplica Proiectul de eficientizare a instituționalizării educației nonformale ca instrument de validare a Modelului pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova: un cadru flexibil, adaptiv, participativ, accesibil.

Obiectivele experimentului de formare:

- elaborarea Proiectului de eficientizare a instituționalizării ENF ca instrument de intervenție managerială și educațională la nivel de instituție;
- pregătirea condițiilor pentru implementarea Proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale;

- implementarea Proiectului în cadrul IP Centru Republican pentru Copii și Tineret ARTICO;
- validarea rezultatelor implementării Proiectului.

Experimentul de formare a fost realizat în perioada septembrie-decembrie 2024, la Centrul Republican pentru Copii și Tineret ARTICO. Eșantionul experimentului de formare l-au format cadre manageriale ale CRCT ARTICO – 6 respondenți/ respondente; cadre manageriale și didactice ale instituțiilor de învățământ extrașcolar (centre de creație, școli de arte) – 44 respondenți/respondente, ce constituie circa 10% din subiecții implicați la etapa experimentului de constatare. În total, la etapa experimentului de formare și de validare a rezultatelor, au participat 50 de subiecți. Proiectul de eficientizare a instituționalizării ENF este conceput ca un instrument de intervenție managerială și educațională la nivel de instituție pentru a valida *Modelul pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova: un cadru flexibil, adaptiv, participativ, accesibil*.

La elaborarea instrumentului de intervenție, s-a ținut cont de trei variabile ale problemei:

- Conceptuală – principiul instituționalizării relative și graduale a ENF;
- Statutară – forma organizațional-juridică a entității, instituție publică;
- Situațională – constatările studiului de caz și ale anchetei în bază de chestionar (Tabelul 3.5).

Tabelul 3.5. Variabile ce stau la baza conceperii Proiectul de eficientizare a instituționalizării ENF a copiilor conform Modelului pedagogic FAPA

Concept	Formalizarea sau instituționalizarea ENF trebuie realizate cu mare atenție pentru a nu admite îngrădirea libertății umane, temperarea spiritului creativ și instalarea arbitralului formal. Procesul de instituționalizare a ENF a copiilor poate atinge doar un grad relativ, fără a ajunge la o formă complet consolidată.
Statut	CRCT ARTICO este o instituție publică educațional-metodică de învățământ extrașcolar la nivel național, parte componentă a sistemului de educație, în condițiile Codului Educației și activează în baza Regulamentului, aprobat prin ordinul Ministerului Educației și Cercetării. Potrivit Regulamentului (2020), CRCT este subordonat Ministerului Educației și Cercetării al Republicii Moldova, are misiunea de a contribui la dezvoltarea și implementarea politicii statului în domeniul educației copiilor și tinerilor.
Context	CRCT ARTICO demonstrează un nivel foarte bun de instituționalizare a ENF, conform Modelului FAPA. Punctele forte majore includ flexibilitatea programelor, adaptabilitatea la schimbările sociale și tehnologice, implicarea activă a beneficiarilor în decizii și o accesibilitate fizică și financiară exemplară. Singura arie care prezintă un potențial clar de îmbunătățire este cea a formării continue a resurselor umane: cadre didactice, metodiști, conducători de cercuri, manageri, voluntari, lideri de tineret, personal didactic auxiliar și personal nedidactic. Aprofundarea continuă a parteneriatelor externe și îmbunătățirea incluziunii sociale pot aduce beneficii suplimentare (<i>Studiu de caz</i>). Rezultatele obținute prin aplicarea chestionarelor relevă existența unui potențial instituțional semnificativ, dar și unele disfuncționalități sistemice, în special în ceea ce privește participarea activă a copiilor în procesul educațional și adaptarea serviciilor la nevoile reale ale beneficiarilor. Se conturează necesitatea consolidării asistenței metodologice, a profesionalizării personalului și a dezvoltării unor mecanisme eficiente de feedback, co-creare și parteneriat. Rezultatele obținute evidențiază un angajament clar al instituției față de misiunea sa educațională și o deschidere spre perfecționare continuă. Rezultatele chestionarului confirmă un nivel înalt de satisfacție a copiilor față de activitățile de educație nonformală organizate de CRCT ARTICO. Modelul pedagogic FAPA (<i>Flexibil, Adaptiv, Participativ, Accesibil</i>) este perceput de copii ca fiind funcțional și eficient, în special prin relevanța programelor, implicarea cadrelor didactice, metodele atractive de învățare și climatul de siguranță și dialog deschis.

Proiectele de intervenție în educație au obiective legate atât de domeniile de intervenție (management educațional, dezvoltare curriculară, formare continuă a cadrelor didactice etc.), cât și de vectorul intervenției (ameliorare, corectare, anulare, implementare, extindere, inovare).

Analiza variabilelor din Tabelul 3.5 a conturat următorii doi vectori de intervenție pentru eficientizarea instituționalizării ENF: de valorificare și consolidare a punctelor forte, de ameliorare a punctelor slabe.

Mai jos, oferim o sinteză a cadrului de planificare al *Proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale*, incluzând vectorii de intervenție, problemele sau oportunitățile proiectelor, gradul de intervenție din perspectiva principiilor de instituționalizare a ENF (Tabelul 3.6).

Tabelul 3.6. Cadrul de planificare strategică al *Proiectului de eficientizare a instituționalizării ENF*

Intervenție	Problemă/opportunitate	Grad de intervenție din perspectiva principiilor de instituționalizare a ENF
Extindere, inovare	Flexibilitatea programelor. Adaptabilitatea la schimbările sociale și tehnologice. Implicarea activă a beneficiarilor în decizii; Accesibilitate fizică și financiară exemplară. Angajament clar al instituției față de misiunea sa educațională.	Instituționalizare relativă Grad înalt de instituționalizare
Ameliorare/ corectare	Formare continuă a resurselor umane. Aprofundarea continuă a parteneriatelor externe. Îmbunătățirea incluziunii sociale. Consolidarea participării active a copiilor și părinților în definirea ofertelor educaționale. Adaptarea serviciilor la nevoile reale ale beneficiarilor.	Grad înalt de instituționalizare Grad de instituționalizare de la mediu spre înalt

Proiectul de eficientizare a instituționalizării ENF, ca instrument de intervenție la nivelul instituției de ENF, este planificat într-un cadru de timp strategic sau tactic, în funcție de problema sau oportunitatea care se cer a fi eficientizate, într-o cheie a instituționalizării.

În baza cadrului de planificare (Tabelul 3.6), am delimitat următoarea problemă principală a Proiectului de eficientizare a instituționalizării ENF în cadrul CRCT ARTICO: *Consolidarea instituționalizării educației nonformale prin implicarea activă a beneficiarilor.*

Problema delimitată are un grad de instituționalizare de la mediu spre înalt. O instituție, organizație, centru de ENF are beneficiari direcți sau indirecti. În activitatea de proiect, beneficiarilor li se acordă o semnificație și un rol important. Iar pentru ENF beneficiarii sunt de o semnificație strategică, dat fiind principiul benevol al acestei forme a educației. Atragerea beneficiarilor se bazează pe metode motivaționale și valorifică nivelul simbolic (cognitiv-normativ) al Modelului pedagogic: recunoaștere socială: campanii, vizibilitate publică, autonomie pedagogică și inovație, interiorizarea educației: motivație, angajament, discurs integrat în politicile de tineret și *lifelong learning*.

Beneficiarii CRCT ARTICO sunt autoritățile publice locale, instituțiile de învățământ extrașcolar, cadrele didactice și specialiștii în domeniu, tinerii, copiii, părinții.

Obiectivul general al proiectului: Consolidarea instituționalizării ENF la CRCT ARTICO prin stimularea participării active a beneficiarilor.

Obiective specifice:

1. Crearea unui program integrat de formare continuă pentru cadrele manageriale și didactice, metodiști, voluntari;
2. Implementarea unui mecanism participativ de feedback și co-creare a programelor educaționale împreună cu copii și părinți;
3. Dezvoltarea unui cadru metodologic pentru incluziunea socială și diversitatea beneficiarilor;
4. Extinderea parteneriatelor naționale și internaționale în sprijinul inovării educației nonformale.

Pentru atingerea obiectivelor specifice, se propune Planul de activități de mai jos.

Tabelul 3.7. Planul de activități strategice pentru realizarea obiectivelor

Nr.	Activitate	Rezultat	Durață
1.	Organizarea de module de formare, ateliere de schimb de experiență.	3 activități desfășurate	3 luni
2.	Instituirea Consiliului Copiilor și Părinților ARTICO pentru consultare și co-decizie.	2 consilii funcționale	1 lună

3.	Implementarea unei platforme digitale și a unor chestionare periodice pentru evaluarea solicitărilor de formare, a satisfacției copiilor, părinților și adaptarea programelor.	Platformă, 2 chestionare funcționale	2 luni
4.	Dezvoltarea programelor educaționale în baza de parteneriate (ex.: grupuri vulnerabile, refugiați)	Program elaborat	2 luni

În baza activităților planificate, instituția va atinge următoarele rezultate:

- cadru consolidat de instituționalizare flexibilă a ENF, în acord cu Modelul FAPA;
- creșterea nivelului de profesionalizare a resurselor umane și îmbunătățirea calității activităților;
- implicare reală a copiilor și părinților în definirea și evaluarea programelor;
- accesibilitate și incluziune sporită pentru toate categoriile de beneficiari;
- ARTICO devine un centru-model de inovație educațională la nivel național și regional.

În cadrul experimentului de formare, am realizat prima activitate a planului, iar pentru celelalte activități sunt elaborate notele conceptuale de realizare și inițiate procedurile de instituționalizare. De asemenea, am mai desfășurat un seminar metodic „Proiectul de eficientizare a instituționalizării ENF în cadrul CRCT ARTICO: Consolidarea instituționalizării educației nonformale prin implicarea activă a beneficiarilor; atelier pentru schimb de experiență „Parteneriatele – rețele de comunicare, partajare a responsabilității și oferire a oportunităților pentru copii”; seminar regional de asistență metodică „Adaptarea serviciilor la nevoile reale ale beneficiarilor” ș.a.

La etapa finală a cercetării, corespunzătoare experimentului de control, accentul s-a pus pe validarea Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF în contextul european al Republicii Moldova – un cadru flexibil, adaptiv, participativ și accesibil (FAPA). Demersul principal în acest sens a constat în implementarea și evaluarea Proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale, proiect care a integrat un ansamblu coerent de activități formative, precum organizarea modulelor de dezvoltare profesională, a atelierelor de schimb de experiență și a programelor de mentorat destinate resurselor umane implicate. Prin aceste activități, proiectul a creat premisele necesare pentru profesionalizarea cadrelor didactice, consolidarea competențelor instituționale și, implicit, pentru confirmarea aplicabilității și eficienței Modelului pedagogic FAPA.

Astfel, experimentul de control devine un cadru practic de testare a viabilității modelului, iar formularul de evaluare utilizat are rolul de a estima impactul formării și de a confirma relevanța modelului ca fundament pentru procesul de instituționalizare a ENF a copiilor.

La etapa finală a cercetării, prin aplicarea „Formularului de evaluare a lucrului cu beneficiarii”, am evaluat competențele beneficiarilor experimentului de formare. Formularul este un instrument de control, care, în aspect pedagogic reprezintă un o probă de evaluare a competenței specifice a cadrelor didactice: *axarea procesului educațional pe subiect*. La chestionarea finală, au participat 50 de subiecți., care au completat două blocuri cu afirmații de evaluare a competenței de lucru cu beneficiarii la nivel de cerc și la nivel de instituție, iar alt bloc cu întrebări deschise a avut scopul de identificare a punctelor forte, a punctelor slabe și a propunerilor pentru eficientizarea lucrului cu beneficiarii la nivel de cerc și instituție (Figura 3.8). Răspunsurile la întrebarea „Cât de frecvent aplicați în activitatea dumneavoastră de conducător de cerc / cadru didactic activitățile de mai jos?” s-au distribuit în felul următor:

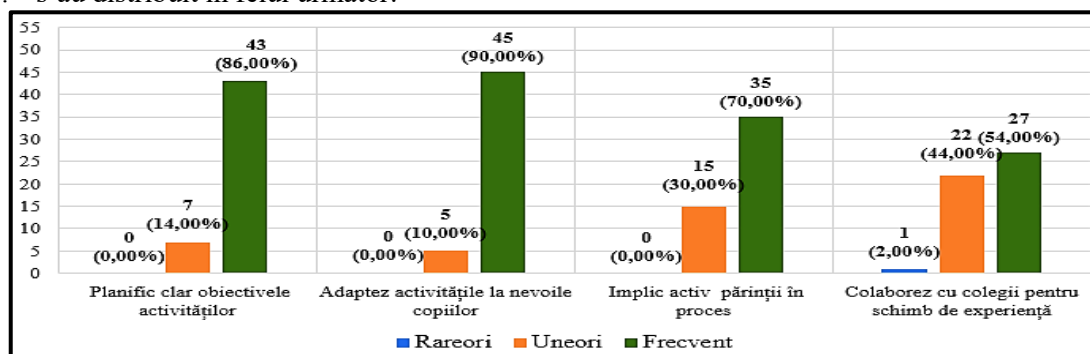

Fig. 3.8. Frecvența planificării, adaptării și colaborării în activitatea conducătorilor de cerc

Observăm că, dintre cele patru opțiuni de răspuns, cel mai înalt scor l-a acumulat estimarea *Frecvent* din scala de evaluare. O repartizare deosebită a opțiunilor de răspuns s-a atestat la opțiunea „Adaptez activitățile la nevoile copiilor”.

La aceeași componentă, 90,00% dintre respondenți au specificat că adaptează frecvent activitățile la nevoile copiilor, alți 10,00% - uneori adaptează activitățile la nevoile copiilor. Menționăm că pentru celelalte trei opțiuni, rareori, 2%, a fost selectată de respondenți/respondente doar la opțiunea „Colaborez cu colegii pentru schimb de experiență.”, ceea ce, în opinia noastră, reprezintă o tendință pronunțat pozitivă.

Răspunsurile la întrebarea „Cât de frecvent sunt aplicate la nivel de instituție următoarele activități de lucru cu beneficiarii?” s-au distribuit în felul următor (Figura 3.9):

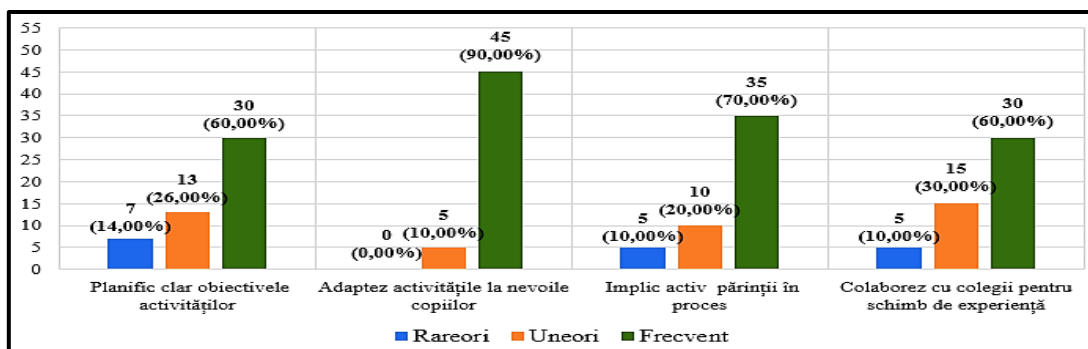

Fig. 3. 9. Frecvența aplicării la nivel de instituție a modalităților de lucru cu beneficiarii

Astfel, cele mai multe aprecieri la cele patru opțiuni, cu referire la lucrul cu beneficiarii, la nivel instituțional, au fost exprimate pentru *Frecvent*; 90,00% dintre respondenți/respondente adaptează frecvent activitățile la nevoile beneficiarilor; 70,00% - implică activ părinții în proces; câte 60,00% - planifică clar obiectivele activităților, colaborează cu colegii pentru schimb de experiență. Totodată, 14,00% dintre respondenți/respondente consideră că planifică rareori clar obiectivele activităților și câte 10,00% dintre respondenți/respondente, rareori, implică activ părinții în proces și colaborează cu colegii pentru schimb de experiență. Ca și concluzie, constatăm că, pentru eficientizarea lucrului cu beneficiarii, se impun activități de dezvoltare a competențelor cadrelor didactice și a capacităților instituționale de implicare a părinților și schimb de experiență între cadrele didactice.

Dintre întrebările deschise propuse respondenților/respondentelor, menționăm următoarele:

1. Care sunt punctele forte ale instituției în lucrul cu beneficiarii?
2. Ce aspecte urmează să îmbunătățească instituția în lucrul cu beneficiarii?
3. Ce propuneri aveți pentru eficientizarea lucrului cu beneficiarii la nivel de cerc și instituție?

În Tabelul 3.8 prezentăm clasificarea pe indicatori a propunerilor de eficientizare a lucrului cu beneficiarii la nivel de cerc și de instituție, din prisma *Modelului pedagogic de instituționalizare FAPA*.

Tabelul 3.8. Propuneri sintetizate din perspectiva Modelului FAPA

Dimensiuni ale Modelului FAPA	Propuneri ale respondenților/respondentelor (<i>experiment de control</i>)
F – Flexibilitate	extinderea ofertelor de formare profesională continuă prin diversificarea cursurilor și adaptarea lor la necesitățile actuale ale cadrelor didactice și beneficiarilor; elaborarea unor politici clare în domeniul educației extrașcolare, capabile să ofere un cadru flexibil de intervenție, în concordanță cu realitățile în schimbare ale sectorului.
A – Adaptabilitate	dezvoltarea resurselor umane și instituționale prin crearea centrelor metodice regionale, pentru a răspunde specificului local și nevoilor comunităților; intensificarea interacțiunii dintre sectoarele care coordonează instituții de educație nonformală, pentru a crește coerența, transferabilitatea și adaptarea bunelor practici.
P – Participativitate	crearea de parteneriate cu instituții, ONG-uri și alte structuri educaționale pentru implicare activă și co-responsabilitate în procesul educațional; implicarea unui număr mai mare de cadre didactice în activitățile CRCT ARTICO (evenimente, concursuri, întâlniri profesionale), pentru stimularea inițiativei, creativității și motivației profesionale.
A – Accesibilitate	extinderea schimburilor de experiență și a mobilităților internaționale, pentru acces la practici moderne, resurse de calitate și oportunități de învățare inovatoare; consolidarea nivelului de profesionalism al cadrelor didactice prin formări sistematice, facilități logistice și acces la suport metodic actualizat.

Recomandările analizate reflectă necesitatea consolidării infrastructurii ENF printr-o abordare sistemică centrată pe resursele umane implementatoare. Din perspectiva Modelului FAPA, eficientizarea lucrului cu beneficiarii presupune un cadru flexibil, care permite diversificarea și actualizarea continuă a programelor, o structură adaptivă, capabilă să răspundă contextelor sociale și educaționale variate, un mediu participativ, în care actorii educaționali colaborează activ, propun ofertă accesibilă, orientată către dezvoltare profesională, manifestă deschidere și mobilitate. Valorificarea experimentală a Proiectului de eficientizare a instituționalizării ENF a confirmat relevanța Modelului pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova: un cadru flexibil, adaptiv, participativ, accesibil FAPA. Proiectul demonstrează că abordările participative și adaptive susțin procesele de instituționalizare și creează condiții favorabile pentru extindere, implementare adaptată și consolidare în alte contexte educaționale.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Cercetarea de doctorat a vizat soluționarea unei probleme științifice reale și actuale privind repererele conceptuale și metodologice ale ENF a copiilor în Republica Moldova. Principalele valori ale cercetării pot fi esențializate și sistematizate în următoarele *concluzii generale*:

1. În baza analizei, a sintezei definițiilor, a abordărilor evolutive, contextualizate și legislative ale conceptului, ENF a copiilor se configurează ca o formă organizată, sistematică și intenționată de învățare, proiectată deliberat, în scopul de a atinge anumite finalități, în corespundere cu nevoile și interesele specifice ale diferitelor categorii de beneficiari. Cercetarea confirmă că ENF deține un statut epistemologic și conceptual distinct, autonom, situat între *formal* și *informal*.

2. Delimitările conceptuale și terminologice ale ENF constituie obiectul unor dezbateri de politici educaționale, sociale consistente, inițiate încă la mijlocul secolului XX la nivel internațional (de organizații precum UNESCO, OECD, Consiliul Europei, Comisia Europeană). Deși cunoaște o expansiune globală și o recunoaștere instituțională și legislativă, ENF rămâne, încă insuficient fundamentată teoretic și metodologic. Insuficiența de coerență metodologică, flexibilitatea excesivă și dificultățile de validare a rezultatelor confirmă necesitatea unei structurări epistemologice și normative mai riguroase.

3. Multiplicitatea termenilor utilizați în domeniul ENF creează provocări terminologice și conceptuale semnificative, iar ENF tinde să devină o matrice comună a învățării pe tot parcursul vieții. În Republica Moldova, termenii utilizați în documente normative, de politici și cele curriculare, sunt: *educație nonformală, învățământ extrașcolar, educație și învățământ extrașcolar, activități extracurriculare*.

4. Analiza comparativă și sincronică a domeniului demonstrează că identitatea ENF se consolidează prin următoarele trăsături: organizare intenționată, flexibilitate, accesibilitate și orientare spre dezvoltare personală și socială, fiind profund ancorată în paradigmele constructiviste și critice.

5. Rezultatele obținute evidențiază complementaritatea formelor de educație și relevanță strategică a ENF în dezvoltarea competențelor transversale, în democratizarea accesului la educație și în adaptarea sistemului educațional la cerințele societății actuale. Recunoașterea ENF ca abordare autonomă contribuie la o arhitectură educațională mai complexă, integrată și orientată spre învățarea pe tot parcursul vieții. În rezultatul estimării generale a impactului și a ponderii formelor educației, conchidem că educația formală are un rol major în formarea individului, iar educația nonformală și informală devin tot mai importante, oferind o abordare holistică a învățării și a dezvoltării personale.

6. Din a doua jumătate a secolului XX, s-a produs o fuziune tot mai accentuată între educația formală și cea nonformală – un proces inițiat „de jos în sus”, pornind de la nevoia de valorificare constructivă a timpului liber, cea ce a determinat extinderea granițelor ENF. Noile tehnologii de comunicare au accelerat această convergență, iar fuziunea constituie acum o nouă abordare educațională, care are potențialul de a răspunde problemelor și provocărilor educației. De asemenea, constatăm că ENF a copiilor (în special, prin forma sa de învățământ extrașcolar) a devenit importantă resursă de reducere a abandonului școlar și în oferirea unui cadru educațional valoros – în mod constructiv – pentru copiii ai căror părinți sunt ocupați profesional care să ocupe timpul copiilor în perioadele în care părinții sunt implicați în activități profesionale.

7. În procesul de argumentare a relevanței *Modelului de instituționalizare a ENF a copiilor*, s-a stabilit că, deși în Republica Moldova nu există încă un model explicit de instituționalizare a ENF, se reliefează o tendință clară de creștere a gradului de formalizare, în special prin documentele adoptate în anul 2020 – „Cadrul

de referință al educației și învățământului extrașcolar din Republica Moldova” și „Curriculum de bază: competențe pentru educația și învățământul extrașcolar”. Acestea tind să valorifice conceptele și metodologia învățământului general, semnalând, în același timp, riscul diminuării libertății și creativității specifice ENF.

8. *Modelul pedagogic de instituționalizare a ENF a copiilor în contextul european al Republicii Moldova:* ca și cadru flexibil, adaptiv, participativ, accesibil (FAPA) include cinci componente majore: trei niveluri – structural (formal), funcțional (interacțional), simbolic (cognitiv-normativ); mecanisme tranzitive de instituționalizare și integrarea tendințelor internaționale. Elaborat din perspectiva neoinstituționalismului, Modelul relevă modul în care structurile, normele și practicile sociale modelează organizarea și recunoașterea ENF. Integrarea acestei perspective teoretice permite perceperea mecanismelor, prin care ENF devine parte a unui sistem social mai amplu, fiind influențată și, la rândul său, influențând acest sistem. Factori precum nevoia socială, presiunea politică și economică, recunoașterea culturală și suportul organizațional determină gradul și forma instituționalizării.

9. Întru eficientizarea ENF a copiilor și maximizarea impactului său, strategiile esențiale la nivel de sistem vizează promovarea unor politici publice coerente și integrate, dezvoltarea unui concept actualizat de management al domeniului, cooperarea intersectorială realistă și profesionalizarea cadrelor didactice implicate.

10. Cercetarea a argumentat că ENF a copiilor devine eficientă atunci când este bine fundamentată epistemologic și metodologic, corelată cu bunele practici internaționale și integrată într-un Model pedagogic coerent de instituționalizare. Or, Modelul pedagogic de instituționalizare a ENF, elaborat de noi, nu urmărește rigidizarea acestei forme a educației, ci îi conferă coerență (prin obiective și conținuturi clare), vizibilitate și recunoaștere (prin evaluare și politici publice) și sustenabilitate (prin structuri instituționale și parteneriate durabile).

11. Validarea experimentală a Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF a copiilor în contextul european al Republicii Moldova: un cadru flexibil, adaptiv, participativ, accesibil (FAPA) prin cercetarea experimentală, prin analiză funcțional-structurală a componentelor modelului pedagogic; prin documentare și studiu de caz; identificarea – în bază de chestionare – a opiniei beneficiarilor ENF; modelarea experimentală a Proiectului de eficientizare a instituționalizării ENF, a confirmat ipoteza centrală: educația nonformală a copiilor va fi eficientă, atunci când este fundamentată epistemologic și metodologic, corelată cu bunele practici internaționale și integrată într-un model pedagogic coerent de instituționalizare, flexibil și adaptat contextului european al Republicii Moldova.

În baza rezultatelor cercetării științifice realizate și a concluziilor formulate, considerăm oportună înaintarea următoarelor **recomandări generale**, adresate principalilor actori implicați în domeniul educației nonformale:

A. Pentru autorii de documente normative și conceptorii de politici educaționale:

- Elaborarea și implementarea unor politici educaționale coerente și integrate, orientate spre dezvoltarea educației nonformale; crearea unui cadru legislativ clar, unitar și funcțional, care să reglementeze acest domeniu;

- Dezvoltarea unui concept actualizat de management al educației nonformale, prin instituirea unor structuri de guvernare eficiente, introducerea mecanismelor de evaluare continuă a calității și impactului activităților desfășurate, diversificarea ofertelor educaționale prin elaborarea unui nomenclator digitalizat al programelor, precum și creșterea nivelului de finanțare și a sprijinului instituțional;

- Promovarea unei politici coerente de instituționalizare flexibilă a ENF, care să permită integrarea acesteia într-un model de dezvoltare educațională armonizat cu principiile învățării pe tot parcursul vieții, menținând totodată caracterul adaptiv, creativ și centrat pe nevoile beneficiarilor;

- Corelarea ENF din Republica Moldova cu standardele europene și internaționale relevante, prin valorificarea experiențelor validate, a modelelor inovatoare și a instrumentelor de evaluare recunoscute, cu respectarea condițiilor de adaptare la contextul național și a păstrării specificului și a elementelor inedite ale sistemului educațional autohton, transpunere critică, evitând preluarea mecanică a unor modele externe.

B. Pentru conceptorii de curricula:

- Implementarea Modelului FAPA, în calitate de instrument de proiectare curriculară în educația nonformală, în vederea asigurării unui echilibru funcțional între flexibilitate, participare activă, adaptabilitate

contextuală și accesibilitate, facilitând personalizarea parcursurilor educaționale în raport cu nevoile reale ale beneficiarilor și cu specificul comunităților;

- Stimularea formării și consolidării unei culturi a ENF a copiilor la nivel societal, prin recunoașterea acesteia drept resursă strategică pentru dezvoltarea personală, socială și profesională a copiilor;
- Integrarea ENF în politicile educaționale orientate spre formarea competențelor transversale și crearea unor trasee educaționale complementare sistemului de educație formală;
- Intensificarea demersurilor de *vizibilizare* publică a ENF a copiilor, în scopul evidențierii impactului pozitiv al acesteia asupra dezvoltării competențelor, creșterii motivației pentru învățare și promovării incluziunii sociale;
- Extinderea activităților de educație și învățământ extrașcolar ca instrument strategic de prevenire a abandonului școlar și de creare a unui mediu educațional sigur, incluziv și stimulat;
- Instituirea unor mecanisme sistematice de evaluare a impactului ENF a copiilor asupra dezvoltării competențelor transversale, a motivației pentru învățare și a proceselor de integrare socială.

C. Pentru managerii și cadrele didactice din domeniul ENF:

- Îmbunătățirea cooperării intersectoriale prin dezvoltarea parteneriatelor durabile între instituțiile de învățământ, ONG-uri, autoritățile publice locale și sectorul privat, precum și crearea unor rețele de colaborare și schimb de bune practici;
- Creșterea nivelului de profesionalizare a cadrelor didactice din educația nonformală, prin organizarea cursurilor de formare și perfecționare continuă, introducerea sistemelor de mentorat și acordarea unor stimulente financiare și profesionale adecvate specialiștilor din domeniu.

D. Pentru instituțiile de formare profesională inițială și continuă a cadrelor didactice:

- Asigurarea profesionalizării continue a resurselor umane din educația nonformală, prin consolidarea formării inițiale și continue a cadrelor didactice și a specialiștilor din domeniu, cu accent pe metodologii experiențiale, abordări constructiviste și dezvoltarea competențelor de management educațional adaptate specificului nonformal;
- Inițierea și dezvoltarea cercetărilor științifice în problematica educației nonformale, în vederea aprofundării fundamentelor teoretice și a optimizării practicilor educaționale.

Cercetarea de doctorat prezintă o serie de **limite** inerente complexității și dinamismului câmpului ENF, domeniu aflat încă într-un proces de clarificare epistemologică și de consolidare metodologică. Analiza cadrului conceptual a fost realizată în contextul existenței unei literaturi eterogene și al utilizării neunitare a terminologiei „educație nonformală”, „educație nonformală a copiilor” și „educație și învățământ extrașcolar”, situație care a impus delimitări selective și opțiuni interpretative contextualizate. O limită conceptuală și metodologică majoră derivă din tensiunea existentă între natura flexibilă, voluntară și adaptivă a educației nonformale și necesitatea instituționalizării acesteia întru asigurarea coerenței, recunoașterii și sustenabilității. Acest raport *nonformal – instituționalizare* generează riscul atât de rigidizare a practicilor educaționale, cât și dificultăți în evaluarea și validarea rezultatelor, influențând stabilirea unor repere metodologice cu grad sporit de generalizare. În plan empiric, validarea Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF a copiilor (FAPA) a fost realizată prin studiu de caz și demers experimental desfășurat într-un număr limitat de contexte instituționale, fapt ce poate afecta unele posibilități de extindere a rezultatelor la nivel național. Totodată, cercetarea s-a concentrat preponderent asupra educației nonformale a copiilor, fără a aborda în profunzime alte categorii de beneficiari sau efectele sistemice pe termen lung. Aceste limite nu diminuează valoarea științifică a demersului, ci conturează **direcții relevante, perspective** pentru alte cercetări, orientate spre armonizarea terminologică, aprofundarea raportului *nonformal–instituțional* și extinderea validării implementării modelului propus, dar și diseminarea bunelor practici obținute.

BIBLIOGRAFIE

1. AFANAS, A. Educația nonformală: un răspuns la provocările societății bazate pe cunoaștere. În: *Optimizarea învățământului în contextul societății bazate pe cunoaștere*, Ed. 1. Chișinău: Print-Caro, 2012, pp. 464-467. ISBN 978-9975-56-072-6.
2. ANDRIEȘ, V. Aspecte organizatorice și funcționale ale educației extrașcolare în unele societăți contemporane. În: *Educația în contextul provocărilor societale: paradigme, inovații, transfer tehnologic*. Chișinău: CEP UPS „I. Creangă”, 2023, pp. 327-340. ISBN 978-9975-46-822-0.
3. ANDRIEȘ, V. Strategii și politici în domeniul educației nonformale la nivel european. În: *Perspectivile și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării și Educației. Vol.7, Partea 2*, Cahul: Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, pp. 170-175. ISBN 978-9975-88-060-2. ISSN 2587-3563 E-ISSN 2587-3571.
4. ANDRIȚCHI, V., MIHĂILESCU, N. Climatul organizațional – factor de implementare a curriculumului școlar. În: *Curriculumul școlar: provocări și oportunități de dezvoltare*, Ed. 1. Chișinău: IȘE, 2018, pp. 411-415. ISBN 978-9975-48.
5. ARDOUIN, T. Education nonformelle et apprentissages tout au long de la vie. În: „*Education permanente*”, nr. 199, 2014. p. 188. ISSN 0339-7513.
6. BLÂNDUL, V. C. *Bazele educației nonformale*. Cluj-Napoca: Mega, 2015. ISBN 978-606-543-650-3
7. **BOTNAR, L.** Considerații teoretice privind conceptualizarea educației nonformale. În: „*Studia Universitatis Moldaviae*” (Seria *Științe ale Educației*), 2021, nr. 9 (149), pp. 31-35. ISSN 1857-2103.
8. Von BERTALANFFY, L. *General System Theory. Foundations, Development, Applications by Ludwig von*. New York: George Braziller, 1968. p. 290 [citat 01.04.2022]. Disponibil: https://monoskop.org/images/7/77/Von_Bertalanffy_Ludwig_General_System
9. BUCUN, N., ANDRIEȘ, V. Cadrul de referință al educației nonformale. În: *Educația: factor primordial în dezvoltarea societății*. Conf. șt. internaț. Chișinău: Print-Caro, 2020, pp. 293-300. ISBN 978-9975-48-178-
10. CEBANU (SLUTU), L. Educația nonformală: caracteristici, principii, forme de realizare. În: *Univers Pedagogic*, 2014, nr. 1, pp. 23-27. ISSN 1811-5470.
11. CEBANU, L. Aspecte metodologice ale activităților extrașcolare în învățământul preuniversitar. În: *Educația pentru dezvoltare durabilă: inovație, competitivitate, eficiență*. p. 758. Materialele Conf. șt. internaț. Chișinău: IȘE, 2013, pp. 757-761. ISBN 978-9975-48-056-7.
12. CERGHIT, I. *Sisteme de instruire alternative și complementare. Structuri, stiluri și strategii*. București: Aramis, 2002. p. 319. ISBN 973-859-394-8.
13. CERNEA, M. Contribuția activităților extracurriculare la optimizarea procesului de învățământ, În: *Învățământul primar*, 2000, nr. 1. București: Discipol, 2020.
14. COOMBS, Ph.H. *The World Educational Crisis. A Systems Analysis*. New York & London: Oxford University Press, 1968. p. 241. Disponibil: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000>
15. COOMBS, Ph.H., AHMED, M. *Attacking Rural Poverty, How Nonformal Education Can Help*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1974. p. 291. ISBN 0-8018-1601-7.
16. COSTEA, O. (coord.), CERKEZ, M., SARIVAN, L. et al. *Educația nonformală și informală: realități și perspective în școala românească*. București: E.D.P., 2009. p. 216. ISBN 978-973-30-2605-1.
17. COTOVIȚCAIA, D. Curriculum de bază – sistem de competențe pentru învățământul artistic. În: *Studiul artelor și culturologie: istorie, teorie, practică*, 2021, nr. 4 (41), pp. 284-288. ISSN 2345-1408.
18. CRISTEA, S. *Concepte fundamentale în pedagogie. Pedagogia. Științele pedagogice. Științele educației*. Vol. I. București: Didactica Publishing House, 2016. p. 108. ISBN 978-606-683-377-6.
19. CRISTEA, S. *Dicționar de pedagogie*. Ediția a II-a. Chișinău: Litera Internațional, 2002. p. 398. ISBN 9975-74-248-3.
20. CUCOȘ, C. *Timp și temporalitate în educație. Elemente pentru un management al timpului școlar*. Iași: POLIROM, 2002. p. 168. ISBN 973-681-105-0.
21. CUZNEȚOV, L. *Cultura educației familiale sau Mica enciclopedie de formare a competențelor parentale*. Chișinău: CEP USM. p. 306. ISBN 978-9975-152-21-1
22. DEWEY, J. *Democrație și educație. O introducere în filosofia educației*. Trad. de R. Moșinchi. București: E.D.P., 1972. p. 338.
23. *Dicționar explicativ al limbii române* [online]. Disponibil: <https://dexonline.ro>
24. DRAMNESCU, M. *Albert Bandura, Teoria socială a învățării. Un model pedagogic de instruire*. București: DPH, 2020. p. 235. ISBN 978-606-048-241-3.
25. FLOREA, V., COCEAN, A., PRUTEAN, E., SILISTRARU, N. (coord. șt.) *Educație nonformală. Ghid metodologic pentru cadrele manageriale și didactice*. Chișinău: S.n., 2012. p. 132. ISBN 978-9975-4247-
26. FLOREA, V. Abordări conceptuale în taxonomia formelor educației formale și nonformale. În: *Acta et commentationes. Științe ale Educației*, 2018, nr. 1(12), pp. 163-175. ISSN 1857-0623.

27. FORDHAM, P.C. *Participation, Learning and Change: Common wealth Approaches NonFormal Education*. London: Commonwealth Secretariat, 1980. p. 223. ISBN 0850921724.
28. FREIRE, P. *Pedagogy of the Oppressed: 30th Anniversary Edition*. Bloomsbury Academic, 2000. p. 183. ISBN 0826412769.
29. GARDNER, H. *Inteligențele multiple. Noi perspective*. București: Curtea Veche Publishing. 2022. p. 576. ISBN 9786064411624.
30. GORAȘ-POSTICĂ, V. Provocări ale interculturalității pentru educația nonformală. În: *Educația și învățământul extrașcolar: elemente de convergență formal-nonformal: conferință științifică cu participare internațională în domeniul învățământului extrașcolar, ediția a 2-a*. Chișinău: CEP USM, 2024. pp. 15-23. ISBN 978-9975-62-706-1.
31. GORAȘ-POSTICĂ, V., NAHABA, L. (coord.) *Comunități școlare în acțiune pentru educația nonformală: Experiențe de succes*. Chișinău: CE PRO DIDACTICA, 2012. p. 200. ISBN 978-9975-4125-6-8.
32. GUȚU, VI. Educația nonformală în Republica Moldova: demersuri conceptuale și metodologice. În: *Educația și învățământul extrașcolar în Republica Moldova: statu quo și perspective*, Ed. 1. Chișinău: CEP USM, 2023, pp. 6-17. ISBN 978-9975-62-510-4.
33. GUȚU, VI. (coord. șt.) *Cadrul de referință al educației și învățământului extrașcolar din Republica Moldova*. Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova. Chișinău: CEP USM, 2021. p. 99. ISBN 9975152988, 9789975152983.
34. ILLICH, I. *Une société sans école*. Paris: Edition du Seuil, 1971.
35. ISTRATE-ȘTEFĂNESCU, A. *Managementul metodic modern în eficientizarea activității instituției de învățământ preuniversitar*. Teză de doctor în științe ale educației. Chișinău, 2023. p. 104.
36. JOHNSON, M., MAJEWSKA, D. *Formal, non-formal, and informal learning: What are they, and how can we research them?* Cambridge University Press & Assessment Research. Report. 2022. p.36 [citat 02.09.2024]. Disponibil: <https://www.cambridgeassessment.org.uk/Images/665425-formal-non-mal->
37. KNOWLES, M. *The modern practice of adult education. From Pedagogy to Andragogy*. Revised and updated. Cambridge, 1980. ISBN 0-8428-2213-5. PDF. Disponibil: https://www.umsl.edu/~henschkej/articles/a_The_%20Modern_Practice_of_Adult
38. KOLB, D. *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Englewood Cliffs. New York: Prentice Hall, 1984.
39. NEACȘU, I. *Instruire și învățare*. Ediția a I-a. București: Editura Științifică, 1990. p. 243. ISBN 973-29-0070-9.
40. POP, L.M. *Imagini instituționale ale tranziției*. Iași: Polirom. 2003. p. 224. ISBN 973-681-340-1.
41. POSTĂN, L., BOTNAR, L. Educația extrașcolară: principii ale instituționalizării din perspectiva educației nonformale. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe sociale*, 10-11 noiembrie 2021. Chișinău: CEP USM, 2021, SS, pp. 123-126. p. 125. ISBN 978-9975-158-55-8.
42. POSTĂN, L. *Educație nonformală: Note de curs* [online]. Chișinău: Tipografia UST, 2019. ISBN 978-9975-76-291-5. 37.015(075.8) 31. Disponibil: <https://drive.google.com/file/d/1DvUNvYmaEDZ->
43. POSTĂN, L. Învățarea extinsă și extracurriculară: instrumentul european pentru școli. În: *Materialele conferinței naționale cu participare internațională Educația și învățământul extrașcolar în Republica Moldova: statu quo și perspective*, Ed. 1. Chișinău: CEP USM, 2023, pp. 110-117. ISBN 978-9975-62-510-4. p. 111
44. REPIDA, T. *Educația nonformală: abordare teoretică și metodologică. Note de curs*. Chișinău: CEP USM, 2013. p. 180. ISBN 978-9975-71-388-7.
45. ROGERS, A. *Non-Formal Education: Flexible Schooling Or Participatory Education?* CERC Studies Comparative Education Researche Centres University of Hong Kong, Kluwer Academic Publisher, 2005. ISBN 978-981-10-6741-9.
46. SARANCIUC-GORDEA, L. *Educația nonformală: (suport de curs)*. Chișinău: Tipogr. UPS „I. Creangă”. 2013. p. 236. ISBN 978-9975-46-178-8. p. 20
47. SHLOMO, R., MIRJAM, S. Nonformal Education: A Major Educational Force in the Postmodern Era. 2009. În: *Cambridge Journal of Education*, nr. 39(2), pp. 257-273. DOI: 10.1080/03057640902904472. [citat 15.08. 2024].
48. SILISTRARU, N. *Etnopedagogie și educație*. Chișinău: CEP UST, 2021. p. 408. ISBN 978-9975-76-
49. ȘOITU, L. (coord.) *Dicționarul enciclopedic de educație a adulților*. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”. 2011. p. 287. ISBN 978-973-703-711-4.
50. VĂIDEANU, G. *Educația la frontiera dintre milenii*. București: Editura Politică, 1988. p. 326. ISBN 693562IP-13D1918ED.
51. VOLCOV, V. Evoluția sistemului de învățământ extrașcolar/complementar și dezvoltarea funcțiilor sociale. În: *Univers Pedagogic*, 2010, nr. 3, pp. 29-35. ISSN 1811-5470.

Publicații oficiale:

52. Codul educației al Republicii Moldova: nr. 152 din 17 iulie 2014, Actualizat: 2025. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 319-324.
 53. HOTĂRÂREA nr. 114 din 07-03-2023 cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare „Educația 2030” și a Programului de implementare a acesteia pentru anii 2023-2025. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, Nr. 134-137, art. 289
 54. Legea nr. 215 din 29 iulie 2016 cu privire la tineret. În: *Monitorul Oficial*, 2016, Nr. 315-328, art. 688.
 55. Recomandarea privind validarea învățării non-formale și informale. In: *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* 2012/C 398/01.). [citată 19.04.2025]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/R>
- Contribuții specifice pe site web:**
56. ARTICO. Cercuri. [online]. Chișinău: ARTICO. [citată 20 februarie 2025]. Disponibil: <https://artico.md/circles>
 57. ARTICO. Training. [online]. Chișinău: ARTICO. [citată 20 februarie 2025]. Disponibil: <https://artico.md/training>
 58. Ministerul Afacerilor Externe și Integrării Europene al Republicii Moldova, Despre UNESCO. [online]. Chișinău. [citată 16 iunie 2025]. Disponibil: <https://franta.mfa.gov.md/content/despre-unesco>
 59. Non-formal education: The review of current studies. [online]. 2023. [citată 20 octombrie 2024]. Disponibil: https://www.researchgate.net/publication/368608709_Non-formal_education_The

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTOAREI LA TEMA TEZEI

Articole în reviste științifice din Registrul Național al revistelor de profil:

1. **BOTNAR, Ludmila**. Integrarea STEAM în activitățile centrelor de creație pentru copii din învățământul extrașcolar. În: *Didactica Pro...*, *Revistă de teorie și practică educațională*, 2025, nr. 5 (153), pp. 48–53. ISSN 1810-6455. DOI: 10.5281/zenodo.10719390. Categoria B. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/238500
2. POSTĂN, Liliana, **BOTNAR, Ludmila**. Managementul educației și învățământului extrașcolar (nonformal) al elevilor în Republica Moldova. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)*, 2023, nr. 5(165), pp. 120–128. ISSN 1857-2103. DOI: 10.59295/sum5 (165)2023_20. Categoria B. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/185091
3. **BOTNAR, Ludmila**. Considerații teoretice privind conceptualizarea educației nonformale. În: *Studia Universitatis Moldaviae (Seria Științe ale Educației)*, 2021, nr. 9(149), pp. 31–35. ISSN 1857-2103. DOI: 10.5281/zenodo.5779502. Categoria B. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/145921
4. GORAȘ-POSTICĂ, Viorica, **BOTNAR, Ludmila**. The Model of Non-Formal Education for Children and Youth in the Republic of Moldova (MENF)". În: *Pedagogika Społeczna Nova*. <https://pressto.amu.edu.pl/index.php/psn> În proces de apariție.

Articole în lucrările conferințelor și altor manifestări științifice incluse în Registrul materialelor publicate în baza manifestărilor științifice organizate din Republica Moldova

1. **BOTNAR, Ludmila**. Educația nonformală ca mediu de dezvoltare a competențelor media: studiu de caz al Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO. În: *Jurnalismul tradițional și noile media: delimitări, practici și controverse*. Florin Ardelean, Ioan Laza (coord.). București: Eikon, 2026. pp. 43-55. ISBN 978-606-49-1634.
2. **BOTNAR, Ludmila**. Familia – formă de instituționalizare a educației nonformale. În: *Educația și învățământul extrașcolar: elemente de convergență formal-nonformal*: conf. șt. cu participare internațională, ediția a 3-a, Chișinău, 6–7 decembrie 2024. Chișinău: CEP USM, 2025, pp. 14–22. ISBN 978-9975-62-863-1. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/229117
3. POSTĂN, Liliana, **BOTNAR, Ludmila**. Perspectivă diacronică asupra educației nonformale. În: *Creativitatea în jurnalism*, Ed. 5, 22 februarie 2024. Chișinău: CEP USM, 2024, vol. 6, pp. 132–139. ISBN 978-9975-149-28-0. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/216228
4. **BOTNAR, Ludmila**. Instituționalizarea educației nonformale. Studiu de caz: CRCT ARTICO. În: *Educația și învățământul extrașcolar: configurări și experiențe*, Ed. 2, 8–9 decembrie 2023. Chișinău: CEP USM, 2024, pp. 24–35. ISBN 978-9975-62-706-1. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/202716
5. **BOTNAR, Ludmila**. Valori experimentate în domeniul educației nonformale a copiilor din perspectiva dezvoltării personale și comunitare. În: *Educația și învățământul extrașcolar în Republica Moldova: statu quo și perspective*: conf. naț. cu participare internațională, Ed. 1, 9–10 decembrie 2022. Chișinău: CEP USM, 2023, pp. 51–57. ISBN 978-9975-62-510-4. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/184815
6. **BOTNAR, Ludmila**. Creativitate și gândire flexibilă în educația nonformală. În: *Conferința științifică studențească cu participare internațională*, Ediția LXXI, 20 aprilie 2022. Chișinău: Universitatea de Stat din Tiraspol, 2022, pp. 384–391. ISBN 978-9975-76-394-3. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/160763

7. **BOTNAR, Ludmila.** Sistemul nostru de valori – „creierul și măduva spinării” formate prin educație. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe ale educației*, 10–11 noiembrie 2022. Chișinău: CEP USM, 2022, pp. 195–197. ISBN 978-9975-62-471-8. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/174679
8. **BOTNAR, Ludmila.** Noile tehnologii și media în educația nonformală. În: *Metodologii contemporane de cercetare și evaluare. Științe sociale și ale educației*, 22–23 aprilie 2021. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 32–37. ISBN 978-9975-159-16-6. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/32-37_43.pdf
9. **BOTNAR, Ludmila.** Rolul educației nonformale în dezvoltarea creativității. In: *Creativitatea în jurnalism*, Ed. 4, 24 februarie 2021. Chișinău: CEP USM, 2021, vol. 4, pp. 149–157. ISBN 978-9975-158-28-2. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/179916
10. **GORAȘ-POSTICĂ, Viorica, BOTNAR, Ludmila.** Dreptul copiilor la cunoașterea diversității culturale – demersuri educaționale nonformale. În: *Educația incluzivă: dimensiuni, provocări, soluții*, Ed. 6, 3 decembrie 2021. Bălți: US „Alec Russo”, 2021, pp. 162–167. ISBN 978-9975-161-01-5. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/151957
11. **POȘȚAN, Liliana, BOTNAR, Ludmila.** Educația extrașcolară: principii ale instituționalizării din perspectiva educației nonformale. În: *Integrare prin cercetare și inovare: Științe sociale*, 10–11 noiembrie 2021. Chișinău: CEP USM, 2021, pp. 123–126. ISBN 978-9975-158-55-8. Disponibil în IBN, pe: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/147542

ADNOTARE
BOTNAR Ludmila

Cadrul conceptual și metodologic al educației nonformale a copiilor în Republica Moldova

Teză de doctor în științe ale educației, Chișinău, 2026

Structura tezei: introducere, trei capitole de bază, concluzii generale și recomandări, bibliografie (185 titluri), 146 pagini text de bază, anexe (20), tabele (37) și figuri (45).

Publicații la tema tezei: Rezultatele cercetării sunt reflectate în 14 publicații științifice: 3 articole în reviste de specialitate, 11 comunicări prezentate la conferințe științifice naționale și internaționale.

Cuvinte-cheie: educație nonformală, educație și învățământ extrașcolar, cadru conceptual, cadru metodologic, abordare comparativă și sincronă, condiții de eficiență, model pedagogic, instituționalizare, studiu de caz, proiect de eficientizare.

Scopul cercetării constă în determinarea fundamentelor conceptuale și metodologice ale ENF a copiilor în Republica Moldova și validarea praxiologică a proiectului de eficientizare a instituționalizării ENF a copiilor, fundamentat pe Modelul pedagogic FAPA.

Obiectivele cercetării: delimitarea fundamentelor epistemologice ale ENF a copiilor și ale procesului de instituționalizare a acesteia; examinarea abordărilor comparative și sincrone ale ENF a copiilor, în context internațional și național; fundamentarea teoretică și metodologică a Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF a copiilor în contextul european al Republicii Moldova FAPA; analiza resurselor instituționale și a nevoilor specifice ale beneficiarilor în cadrul ENF a copiilor, în vederea eficientizării intervenției în procesul de instituționalizare; validarea Proiectului de eficientizare a instituționalizării ENF a copiilor, fundamentat pe Modelul pedagogic FAPA, a impactului intervențiilor de eficientizare asupra instituționalizării ENF a copiilor.

Noutatea științifică și originalitatea cercetării sunt determinate de esențializarea *fundamentelor epistemologice ale ENF și ale procesului de instituționalizare* a acesteia; prin delimitarea și sistematizarea abordărilor comparative și sincrone ale ENF în plan internațional și național; *identificarea cadrului metodologic și a condițiilor de eficientizare a ENF a copiilor* în Republica Moldova; fundamentarea teoretică și metodologică a *Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF în contextul european al Republicii Moldova*; conceperea și validarea demersului experimental de valorificare a Modelului pedagogic de instituționalizare a educației nonformale a copiilor în baza studiului de caz.

Rezultatele obținute, care au contribuit la soluționarea problemei științifice abordate, constau în: fundamentarea cadrului conceptual și metodologic al ENF a copiilor în Republica Moldova prin clarificarea, reconcilierea și integrarea contradicțiilor existente în domeniu; evidențiate de noi, într-un *Model pedagogic de instituționalizare a educației nonformale în contextul european al Republicii Moldova*; esențializarea *abordărilor comparative și sincrone* ale ENF, în context internațional și național; *identificarea și validarea cadrului metodologic și a condițiilor de eficientizare a ENF a copiilor* în Republica Moldova, elaborarea și implementarea *Proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale a ENF a copiilor în Republica Moldova*.

Semnificația teoretică a cercetării rezidă în: esențializarea reperelor epistemologice ale ENF, prin clarificarea terminologiei, specificarea experiențelor avansate de ENF din perspective comparativă și sincronă; identificarea caracteristicilor și tendințelor de dezvoltare a ENF în Republica Moldova, din perspectiva integrării europene; specificarea caracterului gradual al procesului de instituționalizare a ENF, relevarea paradigmei neoinstituționale pentru fundamentarea unui Model pedagogic de instituționalizare a ENF a copiilor în Republica Moldova; investigarea condițiilor de eficientizare a ENF a copiilor la nivel național și internațional.

Semnificația practică a cercetării constă în fundamentarea cadrului metodologic al educației nonformale a copiilor și tinerilor în Republica Moldova, prin stabilirea particularităților de instituționalizare a educației nonformale, în baza variabilelor unei instituții de educație nonformală/extrașcolară pentru copii și validarea Modelului pedagogic de instituționalizare a ENF și a *Proiectului de eficientizare a instituționalizării educației nonformale a ENF a copiilor în Republica Moldova*.

Implementarea rezultatelor științifice: Cercetarea experimentală a fost realizată în cadrul Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO, în perioada anilor 2023-2025. Eșantionul experimental a inclus 520 de subiecți: 147 de cadre didactice și manageriale din cadrul Centrului Republican pentru Copii și Tineret ARTICO și instituțiile de învățământ extrașcolar la nivel național, 373 de beneficiari direcți și indirecti ai CRCT ARTICO (copii, părinți).

ANNOTATION

BOTNAR Ludmila „The conceptual and methodological framework of non-formal education of children in the Republic of Moldova”

PhD Thesis in Education Sciences, Chisinau, 2026

Structure of the thesis: introduction, three main chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 185 titles, 146 pages of main text, 20 annexes, 37 tables and 45 figures.

Publications on the thesis topic: The obtained results are published in 14 scientific works: 3 articles in specialized journals and 11 papers presented at national and international scientific conferences.

Keywords: non-formal education, extracurricular education and training, conceptual framework, methodological framework, comparative, synchronous, efficiency conditions, pedagogical model, institutionalization, case study, efficiency-enhancement project.

Purpose of the research: to determine and experimentally validate the conceptual and methodological benchmarks of non-formal education (NFE) for children in the Republic of Moldova, structured within a pedagogical model for the institutionalization of children’s NFE (extracurricular education).

Research objectives: defining the epistemological foundations of children’s non-formal education (NFE) and of its institutionalization process; examining comparative and synchronic approaches to children’s NFE in both international and national contexts; providing the theoretical and methodological grounding of the Pedagogical Model for the institutionalization of children’s NFE within the European context of the Republic of Moldova (FAPA); analyzing institutional resources and the specific needs of beneficiaries within children’s NFE in order to increase the effectiveness of intervention in the institutionalization process; validating the Project for enhancing the institutionalization of children’s NFE, based on the FAPA Pedagogical Model, and assessing the impact of efficiency-enhancing interventions on the institutionalization of children’s NFE.

Scientific novelty and originality: Essentialization of the epistemological foundations of NFE and of its institutionalization process; determination of comparative and synchronous approaches to NFE in international and national contexts; identification of the methodological framework and of the conditions for increasing the efficiency of children’s NFE in the Republic of Moldova; theoretical and methodological substantiation of the Pedagogical Model for the Institutionalization of NFE in the European context of the Republic of Moldova; designing an experimental approach to validate the pedagogical model for institutionalizing non-formal education of children based on a case study.

The research results that contributed to solving the scientific problem consist in: substantiating the conceptual and methodological framework of children’s NFE in the Republic of Moldova by clarifying, reconciling, and integrating the contradictions identified in NFE into a pedagogical model for the institutionalization of non-formal education in the European context of the Republic of Moldova; essentializing comparative and synchronous approaches to NFE in international and national settings; identifying the methodological framework and the efficiency conditions of children’s NFE in the Republic of Moldova; implementing the Project for enhancing the efficiency of institutionalizing children’s non-formal education in the Republic of Moldova.

Theoretical significance of the research: essentialization of the epistemological landmarks of NFE through the determination of terminology and specification of advanced NFE practices from comparative and synchronous perspectives; identification of the characteristics and trends of NFE in the Republic of Moldova in the context of European integration; specification of the gradual nature of NFE institutionalization and highlighting the neo-institutional paradigm for substantiating a Pedagogical Model for the Institutionalization of Children’s NFE in the Republic of Moldova; investigation of national and international efficiency conditions for children’s NFE.

Practical significance of the research: substantiating the methodological framework of non-formal education for children and young people in the Republic of Moldova, including identifying the particularities of NFE institutionalization based on the variables of a non-formal/extracurricular educational institution for children; validating the Pedagogical Model for the Institutionalization of NFE and the Project for enhancing the efficiency of institutionalizing children’s non-formal education in the Republic of Moldova.

Implementation of the scientific results: The experimental research was carried out at the Republican Centre for Children and Youth ARTICO during 2023-2025. The experimental sample consisted of 209 children, parents, and 144 teachers from extracurricular educational institutions.

BOTNAR LUDMILA

**CADRUL CONCEPTUAL ȘI METODOLOGIC
AL EDUCAȚIEI NONFORMALE A COPIILOR ÎN REPUBLICA MOLDOVA**

531.01 – Teoria generală a educației

Rezumatul tezei de doctor în științe pedagogice

Aprobat spre tipar: 31.03.2026

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Coli de tipar: 1,7

Formatul hârtiei: 60x84 1/16

Tiraj: 50 ex.

Comanda nr. 61

Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău
Mun. Chișinău, str. Ion Creangă, nr. 1 MD -2069, tel.